

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Pinksteren 2009

Genezen

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
13e jaargang nr. 3, Pinksteren 2009

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1
Eigen taal 1
Thema: Genezen 2
Serie: Het bewogen begin 15
Evolutie 19
Levensbericht 22
Kennismakingsinterview 25
Bestuur en instellingen 27
Berichten uit de gemeenten 28
Allerlei 30
Internationaal 34
Boeken 35
Aankondigingen 38
Gestorvenen 39

Redactie

Nelle Amons, Bastiaan Baan, Jolanda van Dam,
Jos van Damme, Marianne de Nooij

Redactie-adres

In beweging, p/a mw. J. van Dam,
Putterweg 64, 3851 GE Ermelo
tel. 0341-550606
e-mail: inbeweging@unica4.nl
Ook voor inlichtingen over abonnementen

Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 0318-416079
e-mail: josvandamme@chello.nl

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata:

Michaëlnummer 1 juni 2009
Adventnummer 1 oktober 2009
Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@unica4.nl).
De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te
plaatsen.
Illustratie omslag: 'Troost', Han Mes (2000).
Uit: Han Mes, 'Twee werelden',
uitg. Noord Holland

De Christengemeenschap
in Nederland en Vlaanderen
Adressen (geen postadres)
en tijden van diensten

M=mensenwijdingsdienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 072-5613144

M zo 10, di 9, do 10, za 9 (info), K zo 9 (info)

Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 020-6420769,
bgg 6628346, M zo 10, di 7, wo 9, do 9, za 9,
K zo 9.30 (info)

Antwerpen, H. Consciencelaan 107, Mortsel,
03-8305860. M zo 10, wo 7 (info), do 10 (info),
vr 9.30, K zo 9.15 (info)

Arnhem, Brugstraat 5, 026-3708049,
bgg 06-20018689. M zo 10 (info), do 9.30 (info),
K zo 9.30 (info)

Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 070-3634898
M zo 10.15, wo 10 (info), do 8 (info), vr 10.30
(info), K zo 9.30

Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 0343-517467
M zo 10.30 (info), do 9.30 (info), K zo 10 (info)

Eindhoven, Dorpstr 122, Veldhoven, 040-2221009,
bgg 2520498, M zo 10.45 (info), wo 9.30, vr. 9.30
(info) K zo 10 (info)

Het Gooi, Veldweg 1, Bussum, 035-5417957,
bgg 6563160, M zo 10, do 10 (info), K zo 9.30
(info)

Groningen, Lauwersstraat 3, 0592-347059, bgg 050-
3096437. M zo 10.30 (info), do 10 (info), K zo 10
(info)

Leeuwarden, Droevendal 9, 058-2151708, bgg
2803558. M zo 10.15 (info), do 9.15 (info),
K zo 9.45 (info)

Leiden, Vestestraat 39-49, 071-5121459, bgg 06-
11302133. M zo 10.30 (info), za 10.30 (info),
K zo 10 (info)

Meppel, Catharinastraat 44, 0522-452699 bgg:
0521-578178. M zo 10.15 (info), K zo 9.45 (info)

Middelburg, Lange Noordstr. 62, 0118-615459, bgg
583352. M zo 10 (info) K zo 9.15 (info)

Rotterdam, Lumeystr. 33, 010-4662586, bgg 4862586
M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30, K zo 10

West-Brabant, Minckelersstraat 27, Breda, 076-
5422983, bgg 5021945. M za 9.30 (info)

Zeist, van Tetslaan 4, 030-6913868, bgg 6921173
M zo 10.30, di 8, wo 9, vr 10 (info), za 9,
K zo 9.30

Zutphen, Badhuisweg 27, 0575-352403, bgg 06-
40717174. M zo 10.30, di 9.15 (info), do 9.15
(info), za 10 (info), K zo 10 (info)

Landelijk secretariaat: 070-3451506
Groot Hertoginnelaan 4
2517 EG Den Haag
E-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl
Website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

In het getijdengebed, het epistel van de mensenwijdingsdienst in de Pinkstertijd gaat het over de Wereldarts, het helen door de Geest en het behouden van gezondheid. Ook verder in de dienst zijn 'krankheid' en de helende Geest leidende motieven. Het thema van dit Pinksternummer 'Genezen' sluit hier op aan en wordt door twee artsen en twee geestelijken vanuit hun eigen omgang hiermee belicht. Ook de beide boekbesprekingen, over burn-out en over morele opvoeding, gaan over 'genezen'.

Voor de serie over de pioniers in de Christengemeenschap schreef Toon Schmeink een bijdrage over Jacobus Kniipenga. En in dit jaar, waarin Charles Darwin en zijn evolutietheorie zo in de belangstelling staan, vertaalde de redactie een opmerkelijk artikel uit Perspectives, het Engelstalige zusterblad van In beweging.

Op verzoek van de Nederlands-Vlaamse synode is de redactie begonnen om in de komende maanden op proef artikelen uit In beweging op de website van de Christengemeenschap te plaatsen (www.christengemeenschap.nl). Het gaat om thematisch gebundelde inhoudelijke bijdragen, waarmee de bezoeker van de website zich kan oriënteren op de achtergronden van onze beweging tot religieuze vernieuwing. Het ligt niet in de bedoeling om de inhoud van volledige nummers van In beweging op de site te zetten. De synode wil na een jaar terugkijken op de ervaringen met deze inhoudelijke bijdragen op het internet. Dus als u er iets van vindt: meldt dat aan uw Landelijke Raadsvertegenwoordiger of uw gemeentegestelijke, of laat het ons als redactie weten.

Marianne de Nooij

Eigen taal

In mijn geboorteland noemen we iemand die zich in een ander land vestigt een expat: hij die uit zijn vaderland weggaat. Zelf meer dan dertig jaar als expat levend heb ik veel wezenlijke ervaringen opgedaan. Een van de meest cruciale was de ontmoeting met de cultus van de Christengemeenschap, steeds in een andere taal dan mijn eigen. De grootsheid en de inspiratieve werking van de sacramenten beleefde ik door de Duitse en de Nederlandse taal heen. Pas op Pinksterzondag 1990, tijdens de internationale conferentie in Den Haag, hoorde ik voor het eerst de dienst in mijn moedertaal. Onwennig wrongen zich de eerste gedeeltes door mijn blijkbaar weinig ontvankelijke bewustzijn. Toen klonken de woorden van het invoegsel: "Behold the flames". Met één klap stond ik midden in het Pinkstergebeuren; het was alsof de Geest mij bij mijn naam had geroepen. Is dat wat de mensen destijds in Jeruzalem meemaakten? " . . . omdat ieder hen in zijn eigen taal hoorde spreken."

Craig Wiggins

Thema: Genezen

Voor dit themanummer over 'Genezen' waren twee artsen en twee priesters bereid om vanuit hun beroepspraktijk een bijdrage te leveren. Huisarts Madeleen Winkler beschrijft hoe zij in haar werk als arts te maken heeft met vragen op pastoraal-religieus gebied. Siegwart Knijpenga voegt hier aan toe hoe hij als priester aansluit bij het werk van de arts. Huisarts Joost Laceulle schreef een artikel over het Lukasevangelie als inspiratiebron voor het werk van de arts. En tot slot gaat Myriam Driesens, gemeentegeestelijke in Eindhoven, in op de 'zondekrankheid' van de mens en de werkzaamheid van de helende Geest.

Pastoraal-medische vragen van de huisarts

door Madeleen Winkler (huisarts, Gouda)

In de voordrachten uit 1924 voor artsen en priesters spreekt Rudolf Steiner over de duidelijke taakverdeling tussen geneesmiddel en sacrament, tussen het medische werk van de arts en het pastorale van de priester. In de praktijk van alledag als huisarts in Nederland ligt dat toch in de meeste steden niet zo simpel. Niet overal zijn er priesters van de Christengemeenschap en niet alle patiënten uit een huisartsenpraktijk kiezen voor de Christengemeenschap. Zo heb ik van doen met geestelijken vanuit allerlei kerkgenootschappen en religies, of voel mij letterlijk geroepen ook pastorale begeleiding te geven.

Pastoraal medische vragen komen vooral boven bij geboorte, sterven en tijdens *life events*, ingrijpende gebeurtenissen in het leven, zoals bij ernstige ziekte en ongelukken, scheiding, werkloosheid of verlies van dierbaren. Werkvraag is daarbij altijd: 'Wat heeft deze mens op dit moment van zijn leven nu van mij nodig?' Uit onderzoek bleek dat pasgeborenen in het ziekenhuis beduidend minder huilen nadat ze daar waren gedoopt, vanuit welk kerkgenootschap dan ook. Behalve adviezen over ritme en bakeren kan een vraag, of de ouders van plan zijn het kindje te laten dopen, dus op zijn plaats zijn. 'Wat zegt het me dat ik nu deze ziekte heb?

Hoe moet ik nu verder?' Met name een longontsteking kan gezien worden als een poging opnieuw in deze incarnatie in te stappen. Dus vraag ik vaak om eens over dat gezichtspunt na te denken. Meestal herkent de patiënt dat direct: 'Ik had al een tijd het gevoel dat het niet helemaal klopt in mijn leven'. We spreken dan een vervolgsprek af, of de behoefte aan een gesprek met een geestelijke of aan biografische gesprekken komt boven.

Tot slot wil ik u een paar voorbeelden geven uit de begeleiding van terminale patiënten. Wanneer het einde van het leven nadert is de vraag natuurlijk: 'Is alles, wat in dit aardeleven belangrijk was, gedaan? Zijn relaties met andere mensen zo dat ze afgerond kunnen worden, of moet er nog over zaken gesproken worden?'. Daar vraag ik naar en suggereer dat het goed is de dingen nog op te pakken.

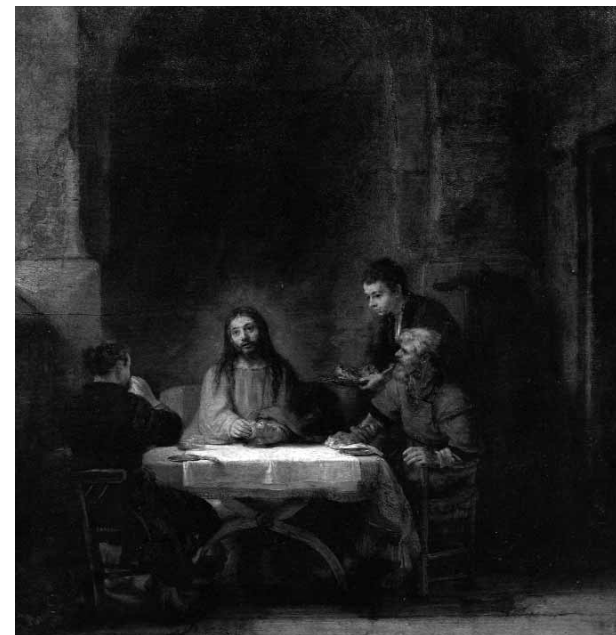
'Hoe kijkt u op uw leven terug?' Een terugblik op het leven is de mooiste voorbereiding op het sterven. Dat kan aan de hand van herinneringen ophalen met naasten, maar ook door vragen van mij of een ander. Altijd is dan de kernvraag waar deze mens nu behoefte aan heeft. 'Hoe ziet het er voor u uit als u eenmaal gestorven bent? Heeft u binding met een kerkgenootschap?

Is er contact met een geestelijke?'

Nooit vergeet ik de man die me toen zei: 'Er is helemaal niets'. 'Zou u willen horen hoe dat er voor mij uitziet?'. 'Ja graag!'. Toen ik daags daarna na mijn spreekuur speciaal een uur terug kwam om daarover met hem te spreken, vertelde ik hoe ik het proces van sterven zie: zoals inslapen maar dan dieper, waarbij je omhoog komt uit je lichaam en uitbreidt over de wereld rondom, zodat je tegelijkertijd rond al diegenen kunt zijn die je dierbaar zijn. 'Ja, dat herinner ik me', zei hij meteen enthousiast, 'na zijn dood voelde ik mijn vader om me heen'. Hij kon het geestelijk zijn niet denken, wel voelen...

De eigenlijke vraag

Bij het sterven gaan denken, voelen en willen geheel uit elkaar. Dat werpt in de laatste periode van het leven al zijn schaduw vooruit. Men meent iets te willen, maar de lichaamstaal laat precies het tegenovergestelde zien. 'Ik ben helemaal klaar met het leven, kan alles nu loslaten'. Maar vlak daarna wordt grote behoefte geuit lekkere dingen te eten of te drinken, of de gang van zaken thuis nog te dirigeren. Dat de vraag naar euthanasie voor een deel ook voortkomt uit dit los van elkaar komen staan van denken, voelen en willen, leerde mij de volgende ervaring. Een patiënte met kanker ging heel langzaam achteruit. Maandenlang leefde ze rustig thuis. Plots dook de vraag naar euthanasie op en mij werd gevraagd daarover te komen praten. Natuurlijk doen we dat. 'Waar zie je het meeste tegen op?'. 'Dat het nog zolang duurt. Jij doet toch geen euthanasie?'. 'Nee,

'De Emmaüsgangers', Rembrandt van Rijn (1648).
Musée du Louvre, Parijs.

Net als de Emmaüsgangers zijn we allen al lang met iemand in gesprek, voordat we door hebben dat het Christus, of bijvoorbeeld onze engel is, die tot ons spreekt.

maar ik ben er wel voor je. Voor pijn en veel klachten zijn oplossingen te vinden en als jij werkelijk alleen nog maar euthanasie wilt, dan kan ik dat niet. Dat doe ik niet, maar ik kan je dan wel naar een andere arts verwijzen. Maar zullen we eerst eens kijken hoe de situatie nu is?'. 'Ik wil niet zoveel medicijnen meer. Het is toch klaar.' 'Het lijkt me ook wat tegenstrijdig als je medicijnen uit het ziekenhuis slikt die het kankerproces proberen te remmen en je tegelijkertijd zeg maar "doodgespoten" wilt worden. Zullen we eerst eens kijken wat er gebeurt als we de medicijnen afbouwen?'

Er wordt een plan gemaakt voor afbouw en staken van een aantal overbodig geworden medicijnen. Er worden verzorging, begeleiding en hulpmiddelen afgesproken. In korte tijd gaat ze achteruit, raakt in coma en over-

lijdt in alle rust naar tevredenheid van familie en vrienden. Voor mijn gevoel heeft ze haar sterven aan voelen komen en dat geuit met de euthanasievraag. Wat zou er gebeurd zijn als ik als arts er direct positief op ingegaan was? Dan had ze een mooi levenseinde gemist. Maar wat was er gebeurd als ik faliekant vanuit mijn overtuiging geweigerd had over euthanasie te spreken? Was ze dan gaan shoppen naar een andere arts met alle gemiste kansen van dien?

Wetend dat door het uiteen vallen van denken, voelen en willen, vanuit het denken 'kortsluitingsvragen' kunnen worden gesteld, heb ik geprobeerd te luisteren naar wat haar eigenlijke vraag was. Soms gaat bij een visite bij een terminale patiënt mijn dokterstas niet eens open. Het is een 'met je Ik er zijn' en luisteren wat er eigenlijk gevraagd wordt.

Wat vraagt de oude, onrustige, angstige, streng gereformeerde weduwnaar, waar niet over antroposofie gesproken mag worden? Ik ga naast zijn bed zitten en spreek hem innerlijk toe. 'Het is goed, uw vrouw wacht u, het is goed.' Hier kan ik alleen de taal van het hart laten spreken. Hij komt tot rust en

een uur later wordt ik gebeld dat hij in vrede overleden is.

Het is een rijk geschenk zulk werk te mogen doen. Ongetwijfeld doe ik daarbij ook pastoraal werk, met liefde en vol overtuiging! Antroposofische geneesmiddelen en therapieën zijn mij daarbij een onmisbare en waardevolle hulp. Antroposofische geneesmiddelen zijn zo samengesteld dat het geestelijke tot in het stoffelijke werken kan. Aan het Ik geven ze het voorbeeld hoe de eigen weg gegaan kan worden, wat vaak tot genezing leidt, of tot een vanuit-het-Ik dragen van het ziekteproces. Maar ook kan het antroposofisch geneesmiddel het voorbeeld zijn van 'gezond' uitademen in het sterven. Zoals we geboren worden kunnen zien als een diep inademingsproces van het geestelijke in het lichaam, zo kunnen we in het sterven een definitief uitademen herkennen. In *Olibanum comp.* geven goud, mirre en wierook in hogere verdunningen het Ik het voorbeeld hoe het uitademen kan naar zijn thuisland toe in de geestelijke wereld. We geven dat de laatste dagen eenmaal daags als injectie. Vol eerbied zien we dan het zich losmaken van de aardewereld en het rustig over de drempel gaan.

toen al door lichamelijke ongemakken aan haar huis gebonden, waar ik haar een ziekencommunie bracht of alleen een gesprek voerde. Die bezoeken waren altijd een belevenis; het was alsof ik, na enkele inleidende momenten waarin er vooral in het begin onweersbuien losbarstten, met haar in een rijke bloementuin mocht rondwandelen. Bij de communie werd ze heel stil en daarna stonden de tranen in haar ogen. Truus was vele jaren met echtgenoot en zoon in de kleinkunst werkzaam geweest, genoot van Westfriese woordwendingen en

had een heldere hoge zangstem. Sinds 1972 was ze gemeentelid in Alkmaar-Bergen-Schoorl. De situatie waarom het me hier gaat, is ons laatste gesprek. Ze bleek toen zo doof geworden te zijn, dat ze me niet meer verstond. Toen ik haar iets opschreef, kon ze het ook niet lezen. Toen dat bleek, wist ik het even niet meer en leunde in haar oeroude fauteuil achterover. Daarbij viel mijn blik op de vele familiefoto's om ons heen. Ik ben toen opgestaan en heb er één, met een vragende beweging naar haar, in de hand genomen. Zij leefde op en knikte instemmend. Ik schoof toen met de foto van haar enige, kortelings overleden zoon mijn stoel naast de hare en hield hem haar voor. Daarop begon ze te vertellen, eerst in brokstukjes en toen hele verhalen. Toen dit luwde, kwam het portret van haar overleden man en herhaalde zich het gebeuren. Ik meen dat er bij de vier of vijf foto's ook nog één van haar vader was die op haar vijfde jaar, als bootsman op een binnenvaartschip, overboord was geslagen en was verdronken.

Gedurende het zien van deze portretten en het vertellen, opende zich steeds levendiger haar inwendige bloementuin, ze kreeg kleur,

haar stem werd warm en kreeg weer de melodie die me altijd zo boeide. In die sfeer, met de blik op haar overleden dierbaren, hebben we die middag afscheid genomen.

Mij lijkt het de primaire taak van de arts, een zieke te helpen zijn levensloop in het aardse lichaam zijn juiste verloop te geven, zodat hij zijn incarnatieproces naar zijn maat kan afronden. Ik zie daarentegen de eerste taak van de priester in het richten van de ziel op de wereld waarin de mens na dit leven zal binnengaan. Zijn authentieke middelen hiervoor zijn de gegeven ritualen. Zij bereiden de ziel voor op de hereniging met zijn oorsprongswereld.

Wanneer deze middelen, om welke reden dan ook, niet ingezet kunnen worden, dan krijg je van onverwachte zijde wel eens iets anders aangereikt, zoals hierboven het geval was. Daarvoor hoeft je geen gewijd priester te zijn. Je hebt echter wel deel aan een bijzonder ogenblik en dat kan iedere medemens overkomen. Ik meen soms te bemerken dat onze gestorvenen dichterbij zijn dan we denken. Wellicht verzamelden ze zich die middag al in Truus haar bijzondere bloementuin.

Een herinnering aan Truus Kroon

door Siegwart Knijpenga (geestelijke, gemeente Alkmaar)

Truus Kroon (1923-2009) overleed onverwacht, naar werd aangenomen op woensdagavond 25 februari in haar woning. Zij werd daar de volgende dag aangetroffen. Als rituele stervensbegeleiding vanuit de Christengemeenschap konden we onder deze omstandigheden alleen nog de mensenwijdingsdienst voor de overledene houden. Aansluitend hebben wij met de aanwezigen herinneringen aan haar leven opgehaald, waaruit ik één situatie hier weergeef. Vanaf voorjaar 2007 bezocht ik haar in afstanden van drie tot vier maanden. Ze was

Over de barmhartige Samaritaan en de drielichtheid in het therapeutische proces

door Joost Laceulle (huisarts te Haarlem)

Barmhartigheid, de praktische naastenliefde, is een van de twee centrale christelijke deugden, naast de ootmoed, de nederigheid. Beide deugden zijn geïnspireerd op het woord en het werken van Christus. Als de neergedaalde, mens geworden Godzoon leefde hij in nederigheid, als gelijke van het gewone volk. Zonder beoefening van de nederigheid was de verheffing tot het Godswezen, als kern van de ontwikkelingsweg van de mensheid, niet mogelijk (zie bijvoorbeeld Markus 10:43 – wie groot wil

worden moet dienaar zijn – of Mattheüs 23:11 – wie zichzelf zal vernederen zal verhoogd worden –). In Rudolf Steiners 'De weg tot inzicht in hogere werelden' is de eerste eigenschap die men moet ontwikkelen de deemoed. De naastenliefde omvat alle mensen: vriend, vreemdeling, vijand en zondaar.

Op twee plaatsen in het Nieuwe Testament wordt met betrekking tot de barmhartigheid indringend tot het gemoed gesproken. In de eerste plaats is er de vertelling van de barm-

hartige Samaritaan (Lukas 10:25), in de tweede plaats de aankondiging van het Jongste Gericht (Mattheüs 25), waarin de Mensenzoon alle mensen van alle volken zal beoordelen ten aanzien van de vraag of ze de noodlijdenden geholpen hebben. Bij dit laatste is dus sprake van een directe mededeling, een aanwijzing. Het verhaal van de barmhartige Samaritaan is een gelijkenis, een aanwijzing in imagatieve vorm. De barmhartigheid is in deze vorm een thema geworden in de beeldende kunst.

Begrip van de gelijkenis

Het woord 'barmhartig' zijn, 'erbarmen' hebben, komt uit het Gotisch. Het was waarschijnlijk een vertaling van *misericordia*: het lijden van een ander in je hart opnemen. Dit begrip werd door Augustinus geïntroduceerd en doordrong de christelijke wereld in oost en west. Zo werd Nicola de Barmhartige de beschermheilige van Rusland. In het Onze Vader, zoals dat in het evangelie opgeschreven is, staat het impliciet: 'Zoals wij vergeven onze schuldenaren'. In het Onze Vader, zoals dat door Rudolf Steiner gesproken werd: 'Lasse Ausgleich sein unser Erbarmen an anderen für die

Sünden an unserm eigenen Wesen begangen'. In Psalm 15 van Franciscus van Assisi staat: 'Op die dag (Christus' geboorte) heeft God de Heer Zijn barmhartigheid gezonden en in de nacht Zijn lied'.

In de Middeleeuwen worden de zeven lichamelijke werken van barmhartigheid door de Kerk geformuleerd:

- het bezoeken van zieken
- het laven van dorstigen
- het vrijkopen van gevangenen
- het kleden van naakten
- het voeden van hongerigen
- het herbergen van vreemdelingen
- het begraven van doden.

Daarnaast werden er ook de zeven geestelijke werken van barmhartigheid onderscheiden:

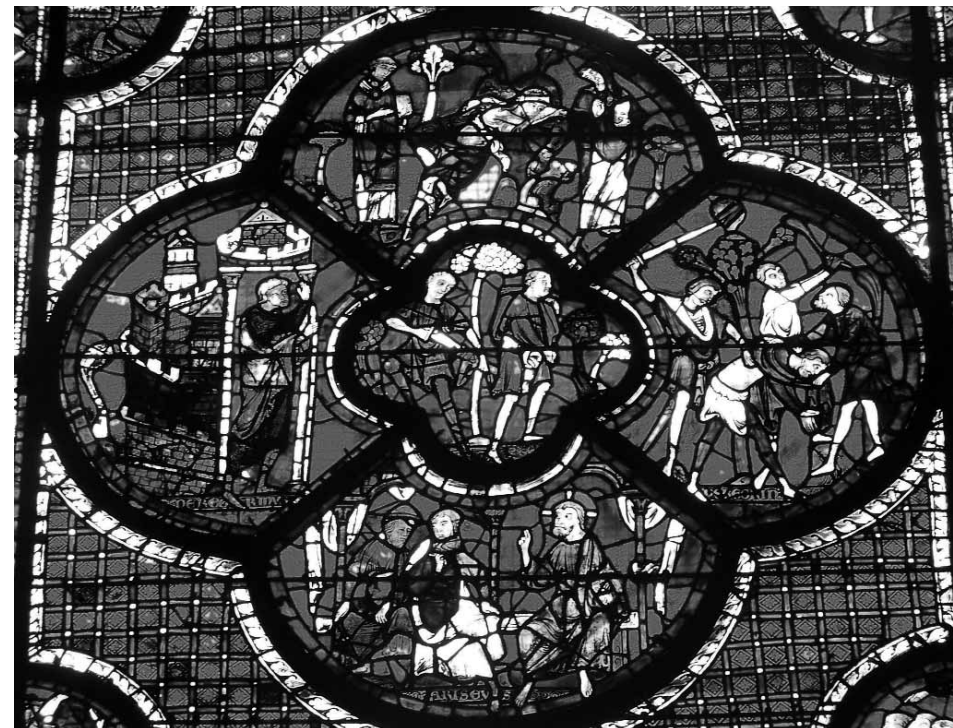
- vertwijfelden raad geven
- onwetenden onderrichten
- zondaren terechtwijzen
- bedroefden troosten
- lastigen verdragen
- beledigingen vergeven
- voor alle mensen, levenden en doden, bidden.

Vanaf de vierde eeuw treedt de gelijkenis

De barmhartige Samaritaan

Een zeker mens daalde af van Jeruzalem naar Jericho en viel in de handen van rovers; dezen beroofden hem van zijn kleding, sloegen hem en lieten hem halfdood liggen. En bijgeval gebeurde het, dat een priester dezelfde weg afdaalde; maar toen hij hem zag, ging hij aan de overzijde voorbij.

Desgelijks ging een Leviet, die op die plaats kwam en hem zag, aan de overzijde voorbij. Maar een Samaritaan, die op reis was, kwam daar ook; toen hij hem zag, kreeg hij medelijden en ging naar hem toe, verbond zijn wonden en goot er olie en wijn op; toen hief hij hem op zijn eigen lastdier, bracht hem naar een herberg en verzorgde hem. De volgende dag nam hij twee zilverstukken, gaf die aan de waard en zeide: Verpleeg hem en alle kosten die gij verder nog voor hem maakt, zal ik u vergoeden wanneer ik terugkom. Wie van deze drie is naar uw mening de naaste geweest van hem die in handen van de rovers viel? Hij antwoordde: Die hem barmhartigheid bewezen heeft. En Jezus sprak tot hem: Ga dan heen en doe desgelijks.

'De barmhartige Samaritaan', venster in de kathedraal van Chartres. Onder: Jezus vertelt de gelijkenis. Links: De reis van Jeruzalem naar Jericho. Midden en rechts: de overval door de rovers. Boven: de priester en de leviet gaan voorbij.

van de barmhartige Samaritaan de beelden- de kunst binnen. Aan de afbeeldingen kun- nen we de ontwikkeling aflezen van het begrip dat de mensen door de eeuwen heen voor deze gelijkenis hadden.

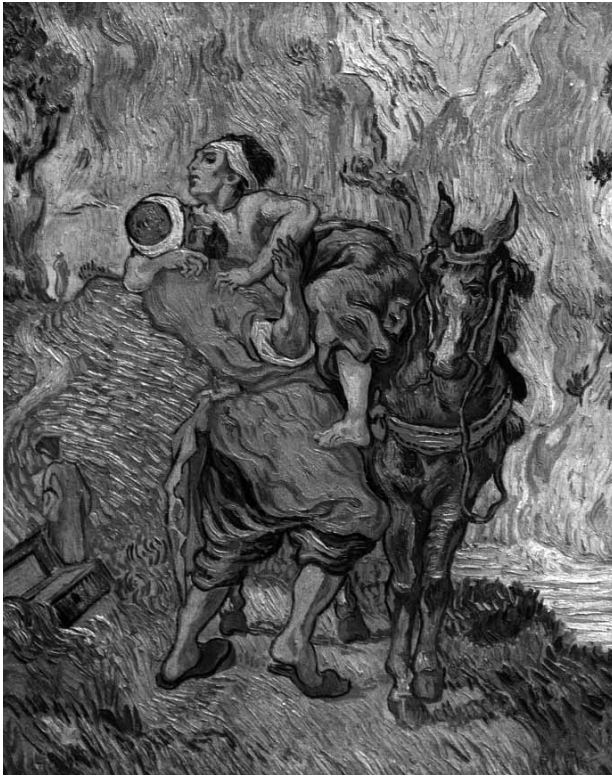
In de eerste tijd was Christus de Samaritaan. In de Middeleeuwen werd het verhaal als parabel voor de kosmische heilsgeschiedenis opgevat. Dit zie je bijvoorbeeld in een van de ramen van de kathedraal van Chartres. De toeschouwer begreep dat met Jeruzalem het Paradijs bedoeld werd, met Jericho de wereld, met de man Adam, met de Samaritaan Christus, met de rovers de slechte eigenschappen van de mens, met de priesters de wet, met de Leviet de profeten en met de herberg de kerk.

In de Renaissance werd het verhaal mense-

lijker afgebeeld en daardoor meer drama- tisch beleefbaar. Via de stappen *Meditatio* – *Compassio* – *Imitatio* werd het werkzaam in het gemoed van de toeschouwer. In die tijd waren het overigens niet de zeer grote beel- dende kunstenaars die het verhaal weerga- ven, met uitzondering van Rembrandt in een ets (1633).

In de 19e eeuw schilderde Eugène Dela- croix de gelijkenis (1850) en in 1890, zijn laatste levensjaar, maakte Van Gogh daar- van een kopie. Zoals hij in een brief schreef, deed hij dit om zijn techniek te vervolma- ken. Hoewel het een tamelijk getrouwe kopie is, is van Gogh's versie wereldbe- roemd geworden, in tegenstelling tot het origineel.

Vincent van Gogh (1853-1990) was een bij-

'De barmhartige Samaritaan (naar Delacroix)', Vincent van Gogh (1890), Rijksmuseum Kröller-Müller Otterlo

we de Leviet en in de verte de priester weglopen. Rechts- onder zien we water en bovenin een stukje hemel. Er is in een aantal opzichten sprake van een drieheid. In de groep op de voorgrond zien we de Samaritaan, groot en sterk. Zijn ogen lijken niet ziende. De overvallene is bleek en krachteloos. Het lastdier staat met de voorbenen bijeen en de achterbenen uit elkaar. Als elementen zien we aarde, water en lucht. Afgezien van de gewonde zien we de Samaritaan, de Leviet en de priester. Van de hemel is een driehoekige vorm zichtbaar. Ik denk dat Van Gogh hiermee wil accentueren, dat het Christusprincipe altijd in de drieheid leeft, in tegenstelling tot de tweeheid die veelvuldig overheersend is in de huidige cultuur en die het midden als eigen bemiddelende en genezende kwaliteit uitsluit. De olie en wijn, waarvan sprake is in het verhaal, zijn niet zicht-

baar. Wel is er het water van de rivier. Water is het levenselement en duidt op de aanwezigheid van Christus.

Het geneeskundig proces

Het verhaal van de barmhartige Samaritaan is door Lukas opgeschreven. Lukas was de jongere vriend en leerling van Paulus. Hij was arts en, volgens de middeleeuwse overlevering, schilder. Dit is bijvoorbeeld te zien op het beroemde schilderij van Rogier van der Weijden, waarop Lukas afgebeeld is, terwijl hij de Heilige Maagd schildert. Zijn evangelie spreekt in het bijzonder tot het gemoed. Het is beeldend van karakter en het telt de meeste genezingen, vergeleken met de andere evangeliën. Rudolf Steiner

noemt de stemming, de 'Gesinnung', die uit dit evangelie spreekt, bij uitstek geschikt als basis voor de medische professie. De kring tot wie hij dit zei, bestond uit jonge artsen – onder wie Zeylmans van Emmichoven – en medisch studenten die hem om een cursus gevraagd hadden ter verdieping van de geneeskunst. Deze cursus, bekend als 'Jungmedizinerkurs', behelst een medische scholingsweg waarbij Rudolf Steiner aan het eind over de verchristelijking van de geneeskunde spreekt. Het Lukasevangelie noemt hij als een nog onontdekte bron van verdieping in dit opzicht.

Hij spreekt in deze cursus ook over de wil tot genezen, de 'Heilerwille', en over de wil het lot van de patiënt te eerbiedigen, de 'Karmawille'. Beide wilshoudingen staan centraal voor de arts en voor de therapeut. De wil tot genezen is een wil tot handelen. De wil ten opzichte van het karma is een wil tot onbevangen waarnemen, tot een zich openstellen voor wat er gewild wordt. Een bijzonder kenmerk van dit evangelie is, dat wat Lukas op een bepaalde plaats vertelt, altijd een verhouding heeft tot dat wat er vóór en ná beschreven wordt. Het één werpt steeds een verhelderend licht op het ander, zodat voor het begrip van een gebeurtenis of gelijkenis het erbij betrekken

van het voorgaande en het volgende bijzonder vruchtbaar is. Zo volgt er direct op de barmhartige Samaritaan het verhaal van Martha en Maria. Hierin wordt gewezen op het actieve luisteren, wat in tegenstelling tot het uiterlijke handelen, in deze situatie de passende actie is.

De geneeskundige in zijn professie heeft terecht een handelingsopdracht, maar om tot werkelijke geneeskunst te komen is er daarnaast de Mariakwaliteit, zoals hierboven beschreven, nodig.

Bijzonder is, dat Rudolf Steiner naast de hierboven genoemde wil tot genezen – de 'Heilerwille' – en de wil het lot van de patiënt te eerbiedigen – de 'Karmawille' – nog een derde wil noemt, namelijk de wil tot gezond worden van de patiënt. Zonder die wil is een werkelijke genezing, waarbij altijd een versterking van het Ik plaatsvindt, niet mogelijk. En zo vinden we in het Lukasevangelie, na Martha en Maria, het gebed dat Christus geeft aan de leerlingen die hem vragen: 'Heer, leer ons bidden'. Dit gebed is het Onze Vader. In de hier beschreven drieheid: de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan, het verhaal van Martha en Maria en het Onze Vader, vinden we het wezenlijke van het geneeskundig proces, zoals dat voor de arts en de therapeut geldt.

Martha en Maria

Terwijl zij op weg waren, kwam hij in een zeker dorp; en een vrouw, genaamd Martha, ontving hem in haar huis. En zij had een zuster die de naam Maria droeg. Deze zat neer aan de voeten van de Heer en luisterde naar zijn woord. Martha echter liet zich door velerlei bezigheden afleiden; zij kwam erbij staan en zeide: Heer, trekt gij het u niet aan dat mijn zuster mij alleen laat werken? Zeg haar dan dat zij mij komt helpen. De Heer gaf haar ten antwoord: Martha, Martha, gij zijt in zorg en onrust over velerlei; weinig is nodig of slechts het ene. Maria heeft het goede deel gekozen, dat haar niet ontnomen zal worden.

De helende Geest

door Myriam Driesens (geestelijke gemeente Eindhoven)

Het kerkelijk jaar begint op eerste Advent. En toch is het ook altijd Kerstmis, altijd Pasen, altijd Pinksteren, altijd Michaël. Levend met het innerlijke wezen van de jaarfeesten, leert de mens de Christus kennen in zijn verschillende wezensopenbaringen. Toch openbaart de Christus zich het meest volledig in het *nu*, in het IK BEN.

De tijd die in zijn stemming wellicht het makkelijkst doorheen het hele jaar ervaren kan worden, is de Lijdenstijd. Wie kan ontkennen dat het altijd lijdenstijd is? Als aardemens worstelen we niet alleen met gebreken, ziekte, ouderdom en dood, maar ook met falen, verdriet, verlies en teleurstelling. Onder die lagen worstelen we echter met een pijn, die, als hij volbewust wordt beleefd, zwaarder te dragen is dan alle andere kwalen. Het is de pijn van het afgesneden zijn. Het afgesneden zijn van ons eigenlijke wezen, van onze andere helft, van de wereld áchter de dingen, van de Geest, van God. In zijn diepste wezen snakt de mens naar heel zijn, naar het IK BEN.

De Geestgod

We kunnen ons meestal gemakkelijker een voorstelling maken van de Vadergod en de Zoongod, dan van de Geestgod. Zo kunnen we bij de Vadergod denken aan de Zijnsgrond van alle bestaan, bij de Zoongod aan diegene die vanuit dat Zijn en in eenheid met dat Zijn, de wordende is en aan het Worden zijn kracht verleent.

De Geestgod is moeilijker te vatten. Maar zodra we beseffen, dat uit en in het Zijn een voortdurend Worden 'geboren' wordt, kunnen we inzien dat er een kennen nodig is, een Weten omtrent een doel, een ordening, een zingeving, een plan. De Geestgod is dat wezen en aspect van de Triniteit, dat de draager van dat Weten is. Daarom wordt hij ook de Geest der Waarheid genoemd.

De Geest is echter ook het Weten, de kennis van de Vader en van de Zoon over zichzelf. In die zin is de Geestgod tegelijk de Geest van de Vader en van de Zoon. De Geest ontstaat voortdurend door de wisselwerking tussen de Vader en de Zoon. Je zou kunnen zeggen dat als de Vader de Zijnsgrond is en de Zoon de Wordingsgrond, dat de Geest naast het Weten ook de Werkingsgrond is. Op die manier is hij niet alleen de openbaarder, maar ook de uitwerker van wat door de Vader gewild wordt en door de Zoon scheppend mogelijk wordt gemaakt. Alleen mogen we dit niet al te menselijk hiërarchisch denken, maar binnen de al-ene Godheid.

Geschapen naar het beeld en de gelijkenis van God is ook de mens een zijnswezen, een wordingswezen en een ken- en 'werk'-wezen.

Zondekrankheid

De mens werd wel geschapen naar beeld en gelijkenis van God, maar hij was een scheid en dus niet vrij. De schepping van de mens was dus niet af. Het scheppingsverhaal uit de bijbel laat zien dat de mens in een situatie werd gebracht, waarbij hij in zichzelf het verlangen kon laten ontstaan om gelijk te worden aan God, namelijk vrij. Een in wezen volkomen natuurlijk en noodzakelijk verlangen. Aan dit verlangen werd tegemoet gekomen. Hij leerde het onderscheid tussen goed en kwaad en verwierf zich daardoor een ontwikkelingsbewustzijn. Het verlangen om gelijk te worden aan God kreeg meteen een tweede, boze invulling: het verlangen naar persoonlijke macht, los van de geestelijke wereld.

De mens moest dus in zekere zin zelf de initiële stap zetten om geïnfecteerd te worden met wat algemeen de erfzonde wordt genoemd. Alhoewel deze overgeërfde oer-

zonde aan de basis ligt van onze menselijke beperktheid en zondegeneigdheid, gebruiken we toch liever de term zondekrankheid. Dit woord drukt beter uit dat de individuele mens voor de erfzonde geen persoonlijke schuld draagt. Hij is het ook niet die aan de oorsprong van het kwaad ligt, want de 'slang' en de noties goed en kwaad, die waren er al.

De zondekrankheid is die constitutionele gegevenheid die de mens in staat stelt om de ontwikkelingsweg te gaan naar een vrij, goddelijk wezen. En dat gaat onvermijdelijk gepaard met het al even constitutionele gegeven van vallen en opstaan. In dat vallen en opstaan gaat het niet zozeer om het vallen, maar om het opstaan. Iets wat het kleine kind ons als machtig beeld voortdurend laat zien.

De gevolgen van de oerzonde of erfzonde waren enorm. De 'krankheid' die daardoor optrad drong door tot in alle wezensdelen en tot in alle vezels van de lichamelijkeheid. Het maakte dat het oorspronkelijk geestelijke lichaam materieel werd, de hele schepping in het lot van ziekte en dood met zich meesleurend. De waarneming van de geestelijke wereld ging steeds meer plaats maken voor de eenzijdige waarneming van de fysiek-zintuiglijke wereld, met alle gevolgen van dien voor onze omgang met mens en wereld.

Zonde en schuld

De fundamentele zondegeneigdheid van de mens is een gevolg van zijn zondekrankheid. Toch ligt juist dáár zijn ontwikkelingskans. Als 'ken- en werkwezen' heeft de mens namelijk de mogelijkheid gekregen om zijn denken, voelen en willen met een hoger bewustzijn te doordringen om, al vallend en opstaand, zichzelf en zijn ware toekomstbeeld te leren kennen. De zich ontwikkelen- de mens krijgt doorheen vele levens steeds meer greep op zichzelf voor wat de persoonlijke verantwoordelijkheid aangaat. De mens ontwikkelt zichzelf door het leren

omgaan met zonde en schuld.

Toch is de schuld die de mens persoonlijk in één leven kan vereffenen relatief klein. Je kunt wel iets goed maken, maar het gebeurde zelf kan niet meer ongedaan worden gemaakt. Ook het goedmaken zelf is relatief, omdat het onmogelijk is om alle gevolgen van een daad op lange termijn te overzien. Evengoed vraagt het veroveren van een hoger bewustzijn, dat opnieuw de volle geestelijke werkelijkheid achter de dingen kan waarnemen, meerdere levens. De 'kosmische' schuld die de mens, als behorend tot de mensheid, onvermijdelijk op zich laadt, kan hij al helemaal niet persoonlijk vereffenen.

De zondeval is in wezen een door de geestelijke wereld begeleid proces. In dat losmakingsproces, dat de mens op eigen benen zet, laat God de mens echter niet alleen.

Het mysterie van Golgotha

Om zich volledig los te maken van de geestelijke wereld moet de mensheid door het dieptepunt van de zondeval heen. Zijn denken is dan zo 'krank' geworden dat hij alleen nog in zintuiglijk-fysieke verbanden denken kan. Vanuit die positie kan de mens echter onmogelijk op eigen kracht zichzelf overwinnen om de weg terug te vinden en dreigt hij te bezwijken onder de torenhoog opgestapelde zondelast. Er moest dus net vóór het dieptepunt zou aanbreken iets gebeuren om de weg vrij te maken. Dat is het mysterie van Golgotha.

In Christus zond God zijn Zoon. In Jezus betrad de Christus als mens de aardewereld. Hij nam de zondelast van de wereld op zich, en door lijden, dood en opstanding overwon hij alle gevolgen van de zondekrankheid, tot het materieel-fysieke lichaam toe.

Het werk is daarmee echter niet af. De weg is wel vrij, maar de mens blijft gehouden aan zijn opdracht om een vrij wezen te worden en zelf de weg te gaan die de Christus hem is vóórgestaan. Dit betekent dat de Christus

zich moest terugtrekken, wat met Hemelvaart gebeurde. Maar ook nu wordt de mens niet aan zijn lot overgelaten:

“Indien gij mij liefhebt, zult gij trouw blijven aan mijn opdracht, en ik zal de Vader vragen en Hij zal u een ander geven die u bijstaat, om met u te zijn door alle tijden heen: de Geest der Waarheid. Hem kan deze wereld niet vatten, omdat zij hem niet ziet en hem niet kent. Maar gij kunt hem kennen, omdat hij bij u woont en in u zal zijn. Zo laat ik u niet als wezen achter, ik kom tot u.” (Joh. 14, 15-18).

Christus en de heilige Geest

Met Hemelvaart trok de Christus zich terug in de geestelijke wereld, uit het dagelijkse blikveld van de mens. In werkelijkheid verbond hij toen zijn wezen met de hele aarde-wereld. Want de geestelijke wereld heeft niet alleen dimensies die hier ver vandaan zijn; de geestelijke wereld is ook hier en nu, in en om ons heen. De Christus draagt sindsdien niet alleen de aardewereld, maar verbindt zich ook met ieder mens.

Het duurde een tijd vóór het tot de leerlingen doordrong dat ze hun geliefde Meester na Hemelvaart niet kwijt waren, maar dat zijn Geest nu in hen zijn intrek had genomen. In die zin is de Christus in ons de heilige Geest. Je zou ook kunnen zeggen dat hij de Waarheid is, die we met elkaar delen.

“Doch wanneer hij komt, de Geest der waarheid, zal hij u wijzen de weg tot de volle waarheid. Want hij zal niet uit zichzelf spreken, maar wat hij hoort zal hij spreken en het komende zal hij u verkondigen. Hij zal mij openbaren, want uit mijn wezen zal hij nemen wat hij u verkondigen zal. Alles wat de Vader in zich heeft, leeft in mij. Daarom heb ik u gezegd: uit mijn wezen neemt de Geest wat hij u verkondigen zal.” (Joh. 16,12-15).

Door de verlossingsdaad van Christus op Golgotha krijgt de mens nieuwe mogelijkheden om te leren zichzelf en de wereld te helen. Door de Christus in ons kunnen we

leren om onze zielezintuigen te ontwikkelen als waarnemingsorganen voor de werelden áchter de dingen. We kunnen leren om onze eigen scheppende vermogens te doorchristelijken om ze zo te zuiveren van egoïstische machtsbelangen en ze te gebruiken in harmonie met de wil van de Vadergod. Maar als wezen met de opdracht de weg tot vrijheid te gaan, moet de mens dat zelf willen. En dat kan alleen als hij het inzicht daartoe ontwikkelt.

De geestelijke wereld is echter zeer terughoudend. Als het verlangen naar inzicht, naar een hoger kennen en een hoger weten er niet is, dan blijft het werk van de heilige Geest beperkt tot de rol die hij voornamelijk had vóór Golgotha, namelijk áchter de schermen de mens verder begeleiden op zijn weg naar de diepste duisternis..., opdat hij in de hoogste nood het verlangen naar het licht in zich zou laten ontstaan. Het is een werking van de Geest waarvan in de zondagsdienst voor de kinderen wordt gesproken: “Hij (de Godesgeest) die het leven in de dood voert opdat het herleve,...”.

Christus en de helende Geest

Vóór Golgotha bestond de werking van de heilige Geest er voornamelijk in om het lot van de mensheid van buitenaf te leiden. Hij inspireerde de ingewijden en de mensheidsleraren, die de verkregen wijsheid op hun beurt verder ontwikkelden tot een cultuur die bij de tijd en de opdracht van het volk paste. Vóór Golgotha wordt het individu gedragen door de gemeenschap waarin hij geboren wordt.

Het was de heilige Geest die het lot van het Joodse volk doorheen vele generaties zo richtte, dat het Jezus een gepast lichaam kon bieden. Verder begeleidde hij ‘de zoon van Maria’ naar het moment waarop hij ‘tot hulsel van de Christus’ werd, zoals verwoord in ons credo.

Ná Golgotha verbindt de heilige Geest zich doorheen de Christus met de individuele mens. Iedere mens wordt steeds meer zelf

*‘Pinksteren’, detail uit een altaarbeeltenis van een Keulse meester (ca. 1360).
Wallraf-Richartz-Museum, Keulen*

verantwoordelijk voor de ontwikkeling van zijn weten en ge-weten. Doet hij dat vanuit de Christus in ons, dan kan een nieuwe gemeenschap ontstaan, gedragen door de op waarheid gebaseerde inzichten van het individu. Deze nieuwe gemeenschappen maken zich los van de banden van de natuurlijke verwantschappen.

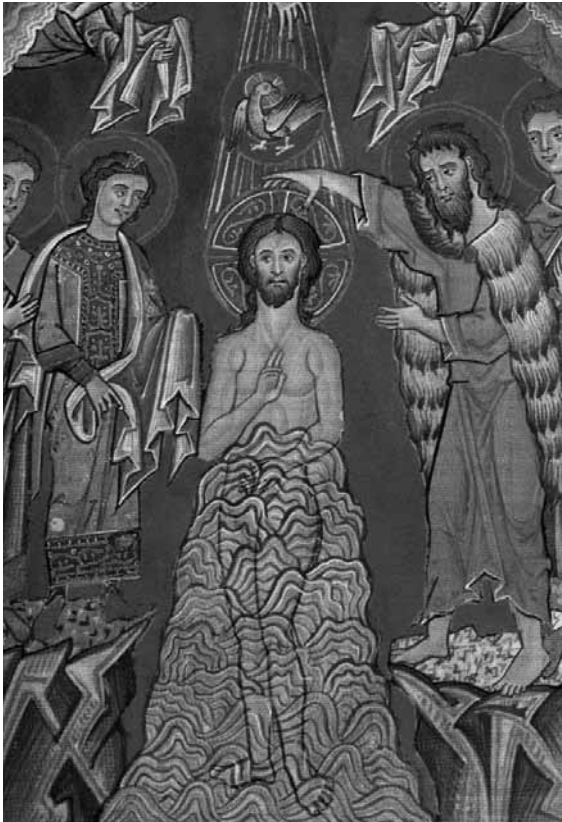
De heilige Geest of de Christus in ons wordt de helende Geest als hij bewust ‘aange-grepen’ wordt door de mens. In het derde gedeelte van het trinitarische getijdengebed in de mensenwijdingsdienst, wordt dat als volgt verwoord: “In het aangrijpen van de

Geest door onze mensheid gevoelen wij de helende God”.

Het aangrijpen van de Geest

De traditionele beelden van de heilige Geest zijn de wind, het vuur, het licht en de duif. Ze hebben met elkaar gemeen dat ze moeilijk grijpbaar zijn. De wind waait waarheen hij wil, het vuur en het licht komen en gaan (ook figuurlijk gesproken) en de duif is een vrije vogel die snel weer opvliegt. Het komt er dus op aan om de Geest vast te kunnen houden.

Johannes de Doper wist dat Jezus de Messias was: “En Johannes getuigde met de

'De doop van Jezus in de Jordaan', Landgrafen-Psalter (ca. 1300). Landesbibliothek Stuttgart

woorden: Ik heb aanschouwd dat de Geest nederdaalde uit de hemel gelijk een duif; en hij bleef op hem. Ook ik wist niet van hem. Maar die mij gezonden heeft om te dopen met water, die heeft mij gezegd: op wie gij de Geest zult zien nederdalen en op hem blijven, die is het die met heilige Geest doopt. Ikzelf heb het gezien en daarom getuig ik: deze is de Zoon Gods." (Joh. 1, 32-34).

Een wellicht herkenbare ervaring kan licht werpen op wat er met het aangrijpen van de Geest bedoeld kan zijn. Het begint met de bewustwording van een gevoel van gemis of een gevoel dat het fout loopt. Daaruit

ontstaat het verlangen naar inzicht. Als dat verlangen groot genoeg is, begint een zoekweg naar (hogere) kennis. Beetje bij beetje komen puzzelstukjes bij elkaar en beginnen de grotere (geestelijke) verbanden op te lichten.

Na een tijd wordt het plichtsgevoel steeds sterker dat er met die inzichten ook iets gedaan moet worden; je moet je leven veranderen. En toch gebeurt dat vaak niet, of is het maar tijdelijk, of zó wilsmatig dat het verkrampt of dogmatisch overkomt. Het kan ook gebeuren dat zo'n inzicht weer vergeten wordt. Hoe komt dat? Omdat die inzichten nog teveel in het hoofd zitten. Maar dan, op een dag, vaak heel onverwachts, krijgt een ondertussen al oud geworden inzicht ineens een overweldigende stralend lichte glans. Of iets wat je al honderd keer instemmend gehoord of gelezen hebt, slaat ineens in als een bliksem. En je voelt: nu weet ik het niet alleen met mijn hoofd, maar ook met mijn hart. Het handelen dat er uit voortvloeit is niet meer uit plicht of een vaag schuldgevoel, maar uit

liefde.

De helende Geest openbaart zich in een handelen uit liefde, gedragen door goddelijke wijsheid of de heilige Geest of de Christus in ons. Dit handelen maakt mens en wereld weer gezond. De aanzet daartoe gebeurt door het denken dat de verbinding zoekt met de heilige Geest.

Het wonderlijke is dat de inslag in het hart wel voorbereid, maar niet afgedwongen kan worden. Het is voor een deel pure genade. Mensenwillen en Godswillen moeten in elkaar grijpen. Het zijn vreugdevolle momenten van heel zijn, van IK BEN. Waarna het echte werk begint...

Het bewogen begin

In de serie 'Het bewogen begin' staan pioniers in de Christengemeenschap centraal: wat heeft hen bewogen en welke van hun impulsen zouden in onze tijd verder ontwikkeld kunnen worden?

Koos Knijpenga, leven met de sociale impuls

door Toon Schmeink (gemeente Driebergen)

Jacobus Knijpenga (*12 augustus 1906 - †21 juni 1983), priester in de Christengemeenschap van 1934 tot 1983, was een geboren en getogen Groninger. Niet alleen naar geboortestreek, maar ook naar de standvastigheid, fysieke kracht en ijver, die aan de Groninger wordt toegeschreven. Hij stamde uit een middenstandsfamilie. Zijn vader had een woninginrichtingbedrijf in Groningen Stad en later ook een winkel waar behangersspullen, lijm en verf te koop waren. Zijn moeder was een stille, mooie vrouw. Het gezin telde nog een dochter

Koos Knijpenga ca. 35 jaar

Zwaantje die carrière maakte bij de Amrobank en een zoon Jaap die in het voetspoor van zijn vader het familiebedrijf voortzette.

Koos was de enige van de kinderen die ging studeren. Hij was van kind af aan sterk in menselijke contacten, sociaal gericht en dat betekende, dat je dan meestal voor de studierichting theologie koos. Koos had een sterke band met zijn grootvader met wie hij allerlei sociale en levensvragen kon bespreken. Na de HBS wilde hij dus theologie studeren maar dan moest je als HBS-er wel een aanvullend examen Grieks en Latijn doen op gymnasium niveau, waarmee twee jaar was gemoeid. Koos, gemakkelijk lerend en snel van begrip, dacht het klusje in een jaar wel even te klaren. Maar dat viel tegen want hij zakte voor dit belangrijke examen. Toch begon hij vast aan de studie theologie en het jaar daarna kreeg hij het begeerde papiertje voor de klassieke talen.

Koos was een religieus mens, maar bij het kiezen van de studie theologie stond de sociale impuls voorop. Hij was ook altijd omringd door een grote groep vrienden met wie hij sportte: zeilen, zwemmen, schaatsen, kamperen en atletiek.

Een groepje van drie studenten had Friedrich Rittelmeyer gevraagd om in 1930 in Groningen een voordracht te houden. Rittelmeyer genoot in Duitsland grote bekendheid als dominee en was een van de oprichters van de Christengemeenschap. Tot grote verbazing van de jonge student theologie hield de Duitse dominee de voordracht

in een gewoon colbertje in plaats van in rok, zoals toen voor predikanten gewoonte was. Rittelmeyer logeerde die nacht bij Koos. Toen de gastheer bij het ontbijt vroeg of zijn gast goed geslapen had, antwoordde deze kortweg 'nee', want hij kon alleen zittend slapen vanwege hoofdpijnlachten. Ook met dit onomwonden, rechtstreekse antwoord was Koos heel tevreden en het staat wel vast dat Rittelmeyer zijn weg naar de Christengemeenschap heeft geleid. Nog voor het afstuderen vertrok hij naar het seminarie in Stuttgart; het heeft hem altijd gespeten niet ook het praktijkdeel van de studie in Groningen te hebben afgemaakt, zodat hij ook werkelijk de academische titel kon voeren.

Kort voor zijn vertrek naar Stuttgart zou Koos met twee vrienden en drie meisjes gaan schaatsen. Omdat een vriend niet kwam opdagen voelde één van de meisjes zich al snel te veel en schaatste weg. Koos ging er onmiddellijk achteraan en zwierde verder de hele middag over het ijs met zijn aanstaande vrouw Wies Heidema, met wie hij in 1934 trouwde en twee zoons kreeg, Siegwart en Haijo. In de zomer van dat jaar trok het jonge stel naar Rotterdam waar Kees Los als priester de gemeente had opgericht. Koos werd gewijd tijdens de eerste priesterwijding in Nederland in Den Haag. Vanwege de aanleg van de Maastunnel moest het pand van de Christengemeenschap aan de 's Gravendijkwal worden afgebroken. En een paar jaar nadat hun zoon Siegwart werd geboren, verhuisde het gezin in 1939 naar de Avenue Concordia in Kralingen. Vrij spoedig daarna kwam de Duits-joodse priester Walter Gradenwitz met zijn vrouw en vijf kinderen bij de familie Knijpenga in Rotterdam wonen. Gradenwitz deed zijn werk met de beruchte jodenster op zijn jas. Toen de anti-joodse maatregelen in 1942 verscherpt werden, moesten zij elders onderduiken. Hun plaats aan de Avenue Concordia werd ingenomen door Kees Wiebenga ('Oom Kees'), die tot

over zijn oren in het verzet zat en over een radio beschikte zodat de familie via de BBC en radio Oranje geheel op de hoogte was van de vorderingen van de geallieerden. In die tijd kwam Karl, de broer van Heinrich Ogilvie – bewindsdrager in de Christengemeenschap in Nederland – in het uniform van de Wehrmacht naar de kerk in Rotterdam waar hij de dienst wilde bijwonen. Maar dat stond Koos niet toe. "Karl, je bent van harte welkom, maar niet in uniform." Naast zijn priesterwerkzaamheden was Koos nauw verbonden met het Volkshuis in Rotterdam, waar hij voordrachten hield over allerlei onderwerpen van Faust tot Parcival en Shakespeare. Toen volwassen mannen in Nederland zich moesten melden voor de *Arbeitseinsatz* in Duitsland zat hij regelmatig ondergedoken in het souterrain bij de burens.

Middenin de wereld

Intussen verdiende Wies zo veel mogelijk bij om het gezin draaiende te houden. Zij was zeer kunstzinnig, kon prachtig tekenen en schilderen, speelde lier en blokfluit. Wies richtte in 1941 een Vrije Kleuterklas op en is jarenlang kleuterjuffie geweest naast haar drukke gezin.

Voor zijn kinderen was Koos een 'aanwezige' vader. De twee zoons konden altijd bij hem terecht en hij nam de tijd voor ze. Hij was enorm vitaal en de verpersoonlijking van het gevoel: 'het komt allemaal goed'. Zijn liefde voor het jeugdwerk en zijn intense belangstelling voor het wel en wee van de jeugd, bracht hem tot het initiatief van het jeugdhuis op Land en Bosch, maar ook tot de later zo legendarische jeugd- en kinderkampen van de Christengemeenschap, waaraan generaties kinderen onvergetelijke herinneringen koesteren. Later, in de jaren zeventig, nam hij in nauwe samenwerking met Wim Schukking, financieel adviseur van de synode, het terrein Berka in Ruinen in gebruik, waardoor de kampen in een prachtige omgeving terecht kwamen. Ruinen was

Wies en Koos Knijpenga aan het vuur

echt zijn plek, waar hij zich samen met Wies in het kleine huisje Wolverlei (Nederlands voor *Arnica*) helemaal thuis voelde. In 1956 vertrok het gezin naar Amsterdam. Voor zijn eigen biografie, maar ook voor de gemeenten Amsterdam en Rotterdam, werd het tijd voor verandering. Koos werkte nu naast de legendarische Heinrich Ogilvie, een man met een enorme charismatische uitstraling en tevens een van de oprichters van de Christengemeenschap. Bovendien was Ogilvie een man met grote spirituele gaven. Deze uitdaging ging tot de rand van Koos' mogelijkheden. Beide persoonlijkheden bezaten sterke karakters en een sterke drang tot vrijheid. Dat kon haast niet anders dan een gespannen verhouding opleveren. Wies heeft haar echtgenoot hierin enorm bijgestaan. Zij steunde hem voluit, maar wees hem ook op de grootheid van Ogilvie en op het lot dat hen beiden in Amsterdam had samengebracht en op de consequenties daarvan voor Koos zelf. Het pleit voor beide karakters dat zij het – hoe dan ook – met elkaar hebben uitgehouden. Hoewel hun gespannen verhouding onvermijdelijk ook

wel eens tot de gemeenteleden doordrong. Dat deze confrontatie tot aan de rand van Koos' fysieke mogelijkheden ging, werd duidelijk toen hem op 56-jarige leeftijd een hevige leverziekte overviel. Helmut Ogilvie, zijn huisarts en zoon van Heinrich, verbood hem de zevendaagse werkweek voort te zetten en eiste dat Koos een dag in de week volstrekt vrij zou nemen. Dat bleek goed te werken.

Na het vertrek van de Ogilvies naar Zeist ontwikkelde hij een hechte samenwerking met Elisabeth Lantsheer. Er ontstond een vruchtbare, collegiale band waarvoor Koos heel dankbaar was en die zijn innerlijke rust sterk bevorderde. Samen met mijn collega Joan Gerretsen mocht ik als penningmeester een tiental jaren met hem samenwerken, waaraan ik zeer dierbare herinneringen bewaar. Vooral ook aan zijn begrip en mededogen voor de zwakheden van de mens; hij stond als priester middenin de wereld.

In deze periode neemt hij de verantwoordelijkheid op zich voor het werk in Groningen. Daar neemt hij samen met anderen het initiatief tot oprichting van een gemeente van

de Christengemeenschap. Het moet hem een heel bijzondere voldoening hebben gegeven om in zijn geboortestad deze gemeente te kunnen vestigen. Voor degenen die hem in die tijd en later meemaakten, straalde hij een buitengewone openheid en welwillendheid uit. Aan het altaar werkte zijn ernst en rust weldadig op de deelnemers aan de dienst. Koos publiceerde regelmatig in verschillende tijdschriften, waaronder Jonas en het blad van de Christengemeenschap. Ook schreef hij boeken, onder meer over het huwelijk en de kerk als sociale gemeenschap.

In zijn laatste jaren openbaarden zich long- en later ook hartklachten. Hij werd in juni 1980 opgenomen in een ziekenhuis in Noord. Op de laatste zondag van zijn leven tijdens een bezoek van zijn zoon Siegwart zei Koos: 'Vannacht heb ik mijn donkere broer gezien. Dat valt niet mee...'. Drie dagen later, na een laatste operatie, overlijdt Koos Knijpenga op 21 juni 1980 op 76-jarige leeftijd en werd zijn lichaam gecremeerd op 24 juni, Johannesdag.

Kiem

In de zomer is hij geboren. In de zomer is hij tot priester gewijd en in de zomer is hij

gestorven. Dit fenomeen symboliseert Koos' ideaal om uitbundig naar buiten in de gemeenschap te leven, zijn liefde voor mensen en zijn intuïtief weten wat mensen vragen.

Als een rode draad loopt deze sociale impuls door zijn leven, waarin voor hem zelf steeds intenser de vraag oprijst: 'Wie is eigenlijk de Christus onder de mensen?'

In de Gemeentebrief van Amsterdam schreef Koos ooit een karakteristiek van een christelijk leven. Het is voor mij het wezenlijkste wat in kort bestek hierover is geschreven. Graag beëindig ik hiermee deze beknopte biografische schets van Jacobus Knijpenga.

"Bij christenen en niet-christenen komt vaak de vraag op wat de vruchten zijn van het christelijk geloof. En men richt dan vaak de blik op het aardeleven van Christus, zoals dat in de evangeliën beschreven wordt. Dan komt de vraag op naar de navolging van het leven van Jezus. Wie nadenkt met het hart zal die navolging kunnen beleven op een heel grote afstand. Wie voorschriften zoekt voor concrete levenssituaties, zal de ervaring opdoen dat datgene wat op zulke voorschriften lijkt, niet te vervullen is.

Het aanschouwen van het aardeleven van Jezus Christus kan echter een toekomstbeeld van het menszijn oproepen, dat wij als een kiem in ons kunnen dragen. Deze kiem kan langzamerhand groeien tot een innerlijke kracht, waarmee wij kunnen trachten de vormen te vinden voor een moraliteit, waarbij men dan geen voorschriften volgt maar uit eigen aandrang het goede doet. Dit is voor ieder verschillend al naar het groeistadium waarin men als mens verkeert en naar de levenssituaties waarin men geplaatst is. Op deze weg vinden we dan ook verzoeken en demonen en dood. Maar ook de krachten om deze machten langzaam aan te overwinnen."

Met dank aan Siegwart Knijpenga en Bart Hessen

Evolutie

De bekroning van de evolutietheorie

door Pearl Goodwin (geestelijke gemeente Forest Row, Engeland), overgenomen uit 'Perspectives' Dec. 2008, kwartaalblad van The Christian Community (vertaling: redactie)

Kort voor zijn dood had Darwin een ervaring die hem diepgaand veranderde en ons enig inzicht geeft in de ziel van de man, die zo'n enorme invloed had op het westerse wetenschappelijke denken. Op zekere dag viel hij in slaap onder een boom in het bos, mogelijk in zijn eigen tuin van het Down huis nabij Lewisham. Hij beschrijft hoe hij op het moment tussen waken en slapen de natuur niet als het gevolg van dat lange proces van toevallige evolutie – waaraan zijn naam voor eeuwig verbonden zal zijn – maar als een wezen zag, een aanwezigheid vol schoonheid en betekenis in zichzelf, niet als een abstract iets. Men zegt, dat hij zijn hele levenswerk ervoor zou geven om die ervaring nog eens te kunnen doormaken. Voor zover wij weten, heeft hij die ervaring daarna nooit meer gehad. Maar hij had een glimp van de werkelijkheid opgevangen en hij beseftte, dat door wat hij had gedaan die werkelijkheid voor altijd minder toegankelijk zou worden voor de mensen. Wellicht zouden kunstenaars er nog wel bij kunnen komen, maar wetenschappers zouden met een koudere werkelijkheid moeten leven. Er was een wig aangebracht, niet alleen tussen kunst en wetenschap, maar ook tussen religie en wetenschap, want hoe zou God de wereld hebben kunnen scheppen zoals Darwin zich dat voorstelde?

Toevallige veranderingen

En toch was wat Darwin deed absoluut noodzakelijk op dat moment in de geschiedenis. Hij introduceerde in de wereld een rationeel evolutieprincipe voor het begrijpen van de natuur en van het menselijke wezen. Als jonge man was hij geen academicus. Hij gaf de voorkeur aan eenvoudig waarnemen

en het verzamelen van dingen. Zo nam hij deel aan de inmiddels beroemde reis van de Beagle, waarbij hij tijdens de reis om Zuid Amerika heen nauwgezet een enorm aantal gegevens verzamelde van zijn waarnemingen aan levensvormen die hij in de natuur tegenkwam. Hij had jaren nodig om zijn waarnemingen te ordenen. Pas veel later, in 1859 verscheen zijn veelbelovende boek *Het ontstaan der soorten*. Zijn ideeën over hoe soorten evolueren sloegen in als een bom, niet zozeer omdat hij het idee van evolutie naar voren bracht – dat was niet geheel nieuw – , maar vanwege de manier waarop de natuur zou moeten evolueren, wilde dat overeenkomen met wat hem toeschreeuwde vanuit al zijn waarnemingen. Twee uitdrukkingen die de darwinistische evolutie karakteriseren zijn bijna dagelijks taalgebruik geworden: evolutie door *natuurlijke selectie* en door overleving van de sterkste (*survival of the fittest*). Samen-gevat en overgesimplificeerd: een plant of diersoort ondergaat kleine veranderingen en juist die veranderingen, die het organisme het beste aanpassen aan de omgeving of aan bepaalde omstandigheden, maken het mogelijk dat het organisme overleeft en zich voortplant, omdat het zo het beste aangepast, het 'fitste' is. Die eigenschappen die de beste aanpassing geven worden doorgegeven aan volgende generaties. Ze zijn 'natuurlijk geselecteerd', niet door een of ander plan of voorkeur of richting, maar in zekere zin automatisch, omdat ze overleven mogelijk maken.

In één klap werd de schepping, die altijd gezien was als het werk van God, gereduceerd tot een zielloos gevolg van toevallige veranderingen. Wat je ziet in de natuur, wat

mooi en verwonderlijk is in de natuur: een vliedervleugel, de kracht van een luipaard, de ogen van een kind – waarbij je geneigd bent te denken dat het 'betekenis' heeft -, kan met darwiniaanse zekerheid worden verklaard: "Het is ontstaan in de loop van miljoenen jaren door kleine aanpassingen aan de leefomgeving. Natuurlijk, het is prachtig omdat de natuur veel gereedschappen heeft waarmee ze te werk gaat, maar het is niettemin betekenisloos, in de zin dat er een bedoeling achter zou zitten van een wezen, goddelijk of niet".

Het is dus duidelijk dat mensen afstammen van dieren en niet van God. Wij zijn eenvoudigweg wat slimmer omdat onze hersenen wat verder ontwikkeld zijn. Darwin zelf was overtuigd van de onvermijdelijkheid van de evolutietheorie. Hij wist dat hij een doods element in de menselijke cultuur had gebracht, maar hij dacht dat dat onvermijdelijk was. Mensen denken nog steeds zo. Zijn werk is overal in het culturele en pedagogische leven doorgedrongen.

Een van de meest positieve kanten van het natuurwetenschappelijk onderzoek is echter dat het nooit stilstaat. In de tijd van Darwin wist niemand hoe deze kleine veranderingen, die dan vervolgens geselecteerd konden worden, in organismen plaatsvonden. Darwin zelf had geen idee. Hij wist alleen dat er een of ander mechanisme moest zijn waardoor ze ontstaan.

De verklaring liet op zich wachten totdat tegen het einde van de 19e eeuw in Oost Europa het werk verscheen van de monnik Gregor Mendel met zijn kruisingsexperimenten met doperwtten in de kloostertuin. Zo ontstond de wetenschap van de genetica (erfelijkheid). Pas in het begin van de 20e eeuw werd die toegepast op de theorie van Darwin. De kleine veranderingen kwamen tot stand door natuurlijke, willekeurige mutaties in het erfelijke materiaal, het DNA, in de kiemcellen van een organisme. Deze mutaties zouden of geselecteerd worden en zo blijvend opgenomen in het DNA van de

soort, of de mutaties waren nadelig en zouden verdwijnen met het minder 'fitte' organisme.

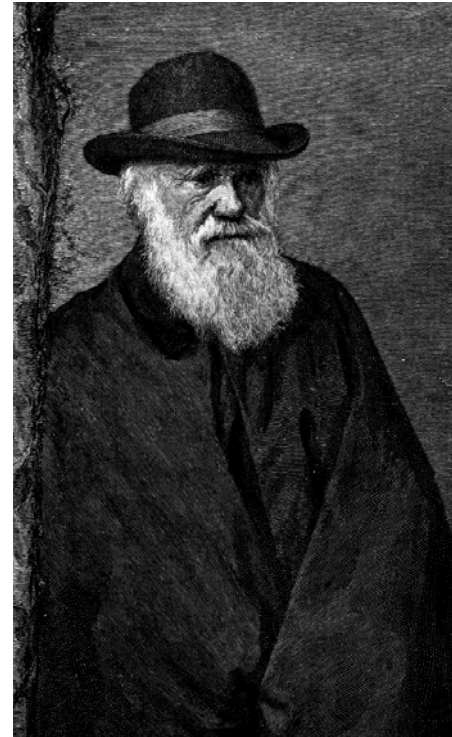
En zo ontstond de schijnbaar waterdichte verbinding tussen erfelijkheid en de evolutietheorie, op grond waarvan alle vragen beantwoord konden worden.

Door het oog van de naald

Vele jaren stond dit centraal in het biologische wetenschappelijke onderzoek, waar men aan vasthield met een soort misplaatste religieuze overtuiging. Het 'dogma van het DNA', zoals het genoemd werd, was onbetwist en onverwoestbaar. Dit werd bekend als de reductionistische opvatting van de natuur, waarbij de werking van het DNA werd en nog steeds wordt beschouwd als de uiteindelijke verklaring voor alle vormen en ontwikkeling. Hier tegenover staat de holistische opvatting, die inhoudt dat het organisme zelf de meester is en het DNA de dienaar van het organisme.

Van groot belang is echter, dat de ontwikkelingen in de genetica zelf uiteindelijk zouden kunnen leiden tot een echte samenwerking tussen deze twee opvattingen, het reductionisme en het holisme. Er heeft een enorme ontwikkeling plaatsgevonden in de genetica, in het in kaart brengen van de genetische structuur, niet alleen van de mens maar ook van vele andere organismen. In tegenstelling tot wat men verwacht had, is het duidelijk aan het worden dat het DNA van *alle* soorten, zowel bacteriën, planten als dieren, grotendeels vergelijkbaar is, dat wil zeggen: het DNA (genotype) van alle organismen is bij lange na niet zo variabel als de verschijningsvorm (fenotype) van al deze organismen. Een bacterie is zeer zeker anders dan een roos, die weer heel anders is dan een koe of een mens. Al deze organismen lijken een groot deel gemeenschappelijk, voorouderlijk DNA te hebben, met slechts relatief kleine verschillen.

Wat maakt dan wel het verschil? Hoe komt het, dat een roos er zo anders uit komt te

Charles Darwin (1809-1882) in 1881

zien dan een koe of een mens? Alsof er iets anders aan het werk is, alsof het DNA in zijn werking een metamorfose kan ondergaan, afhankelijk van wat dat 'iets anders' – het wezen van de roos of van de mens – nodig heeft. Dat betekent dat we, in plaats van te zeggen dat we alleen maar slimme apen zijn omdat we 98% van ons DNA met hen gemeenschappelijk hebben, zouden moeten vragen naar de verschillen tussen aap en mens ondanks de genetische overeenkomsten. Het zal interessant zijn te zien welke antwoorden wetenschappers vinden op deze vragen die almaar duidelijker worden. De genetica gaat door het oog van de naald. Het is de slang die in zijn eigen staart bijt en

dat kan op den duur het middel blijken te zijn waardoor een wijder perspectief wordt bereikt, waarbinnen we de vormen en verschillen van organismen en hun evolutie kunnen gaan begrijpen. Het werkt altijd het sterkst als het reductionisme zelf aanleiding geeft tot het tegengestelde.

Het zal nog lang duren vooraleer de natuurwetenschap in staat zal zijn de mogelijkheid te accepteren, dat elke soort een idee is en dat een idee een geestelijk iets is. Er is een roos-idee, een koe-idee en bovenal een mens-idee. Het idee is een realiteit, het krijgt vat op het DNA en in de samenwerking tussen idee en DNA ontstaat een roos, een koe, een mens. De nieuwe vorderingen in de genetica lijken te suggereren, dat dit een antwoord kan zijn op de vraag: waar komen de verschillen tussen de verschijningsvormen (fenotypen) vandaan? Het kan lang duren, of het gebeurt nooit: andere antwoorden, benaderingen zullen gevonden worden. Maar als dat zou gebeuren, dan zou er een nieuwe renaissance kunnen ontstaan – een heling van de breuk tussen kunst en wetenschap en tussen religie en wetenschap.

Darwin bracht de realiteit van evolutie in de wereld. Hij bracht die in een vernauwde vorm, die tot mechanisering van natuur en mens leidt. Maar hij bracht het op zo'n rigoureuze manier, dat het gedacht kon worden. Nu komt de tijd om de evolutie-ideeën uit te breiden op dezelfde rigoureuze manier, zodat de schepping niet verlaagd wordt maar opgetild naar een hoger plan, doordat wij haar kunnen denken. Als Darwin vandaag zou leven en in slaap zou vallen onder een boom en als hij vervolgens zou ontwaken in die transcendente ervaring van de natuur dan zou hij, in zijn denken, weten dat deze ervaring niet buiten zijn evolutietheorie staat, maar juist de bekroning ervan vormt.

Emanuel Zeylmans van Emmichoven (1926-2008)

door Arie Boogert (geestelijke met emeritaat)

Onder wijde luchten en doorstraald van een krachtig warm licht vallen, in de feesttijd van Johannes de Doper en de daaropvolgende weken, de drie belangrijkste individuele data in het leven van Emanuel Zeylmans: zijn geboortedag in Den Haag op 5 augustus 1926, zijn sterfdag in Ersrode (ten zuiden van Kassel) op 9 juli 2008 en de dag van zijn priesterwijding op 3 juli 1966 in München. Die wijidheid en warmte komen je in Emanuel tegemoet en geven diepte aan de beminlijkheid die hem eigen was.

Zijn ouders zijn bekende antroposofen. Zijn vader Willem, arts en psychiater, is voorzitter van de Antroposofische Vereniging in Nederland, zijn moeder Ingeborg hier te lande een euritmiste van het eerste uur. Hij, het tweede van de vier kinderen in de familie, wordt in Den Haag op 30 oktober 1926 gedoopt, precies twee weken voor de stichting van de Haagse gemeente, die ook de

stichting van de Christengemeenschap in Nederland is. Hierin culmineert een voorbereidingstijd van een jaar, waarin op Palmzondag de eerste openbare mensenwijdingsdienst in het Duits had plaatsgevonden en met Sint Jan de eerste in het Nederlands. Emanuel had vier peten, twee Duitse en twee Nederlandse; maar, zoals zijn moeder in haar dagboek vertelt, hij keek voortdurend naar Ita Wegman, de in Nederlands-Indië geboren arts die in 1921 haar kliniek in Arlesheim had geopend en lid was van het bestuur van de Algemene Antroposofische Vereniging; een paar dagen eerder houdt zij haar eigen petekind ten doop.

Emanuel groeit op in de jaren dat de antroposofie in Nederland zichtbaar begint te worden in nieuwe gebouwen: in de Rudolf Steinerkliniek, dat 'schip in de duinen' op de grens van Den Haag en Scheveningen en in de Vrije School aan de Waalsdorperweg in Den Haag; zij worden beide eind jaren twintig geopend.

Het gezin Zeylmans verhuist na een aantal jaren naar de kliniek, waar voor hem als klein kind het sterven een deel van het leven wordt. Als ouder kind droomt hij al van de gestorvenen en voelt soms hun nabijheid. Hij bezoekt de Vrije School, maar nadat de bezetter de school heeft gesloten zet hij anderhalf jaar later een punt achter zijn middelbare schoolopleiding. Met 17 verlaat hij het ouderlijk huis. Is het opgroeien in een door en door antroposofisch milieu net iets teveel voor hem geworden?

Uitgever

Op zijn weg met zijn gitaar de wereld in, zit hij die zomer van 1944 zes weken als 'spion' in de gevangenis, nadat hij over de grens in

Duitsland terecht is gekomen. Het lukt zijn vader, hem vrij te krijgen. In Amsterdam vindt hij werk in een antiquariaat en krijgt contact met een groep ondergedoken Duitse emigranten. Geïnspireerd door het werk van de dichter Stefan George houden zij zich, in hun toevluchtsoord aan de Herengracht, bezig met Duitse literatuur. Hieruit komt het tijdschrift *Castrum Peregrini* voort, een Duitstalig 'Tijdschrift voor literatuur-, kunst- en geestesgeschiedenis', dat na twee jaar voorbereiding in 1951 het licht ziet en tot en met 2007 heeft bestaan. Emanuel, die al die jaren diep in de Duitse taal was gedoken, fungeert tot 1954 als uitgever en administrateur van het blad. Intussen is hij in 1953 getrouwd; zijn vrouw stelt hem voortdurend vragen over de antroposofie en blijft vragen. Hoewel hij er eigenlijk niet bijzonder in geïnteresseerd is, wordt hij wel gedwongen veel uit zijn herinnering omhoog te halen. Hij begint over Rudolf Steiner te dromen. Emanuel en zijn vrouw hebben het niet gemakkelijk samen. Om een gezin met twee kinderen te onderhouden heeft hij een vaste baan nodig en redigeert vijf jaar lang een vakblad van de posterijen en leert daarbij schrijven. Hij moet het zelf volschrijven, elke maand weer. Daarna werkt hij vijf jaar bij een uitgeverij, krijgt zijn uitgeversdiploma, maar merkt dat hij niet als koopman in de wieg is gelegd. In 1960 sterft zijn moeder, in 1961 zijn vader met wie hij de jaren daarvoor een goed contact heeft gekregen. Met beiden heeft hij sindsdien een sterke band.

In 1963 komt de crisis. Hij weet dat hij de uitgeverij moet verlaten, zijn huwelijk gaat kapot en hij vraagt zich af in welk beroep hij, voor en met mensen, kan werken. In deze maanden krijgt hij voor het eerst een verhouding tot de cultus. Arts worden of geestelijke, dat is de keuze waarvoor hij zich ziet staan. Het eerste is in zijn situatie praktisch onmogelijk; dus klopt hij aan bij het seminarie van de Christengemeenschap in Stuttgart – een besluit, dat onder zijn antroposofische

vrienden enige verbazing wekt. Deze studie zet hem innerlijk weer op de benen, maar zijn openheid voor het spirituele blijft, met alle consequenties voor zijn gezondheid.

Als geestelijke hebben wij hem in Nederland maar korte tijd gekend. Na zijn priesterwijding in 1966 en een jaar in Neurenberg komt hij in 1967 naar het Gooi en gaat het volgende jaar na zijn huwelijk met Cordula Schmidt in Hilversum wonen. Samen met Kees Los dient hij de gemeenten Bussum en Hilversum. Nu de kerken in Zeist en Rotterdam zijn gebouwd begint ook hij naar wegen te zoeken om de Christengemeenschap in de openbaarheid te brengen. Met een groep mensen bereidt hij twee jaar lang de uitgave voor van een blad, dat het gedachtengoed van antroposofie en Christengemeenschap voor een groter publiek toegankelijk moet maken. Daarom houdt in 1970 het kwartaalblad *De Christengemeenschap* na 25 jaar op te bestaan en begint het weekblad *Jonas* te verschijnen, waarin hij bijvoorbeeld een vertaling van Rittelmeyers boek 'Meditatie' in afleveringen brengt. Maar als hij problemen met zijn gezondheid krijgt en *Jonas* moet laten vallen, begint het blad aan een aantal metamorfosen waarmee het steeds meer in de alternatieve hoek terecht komt, tot in 2005 blijkt dat het geen bestaansrecht meer heeft.

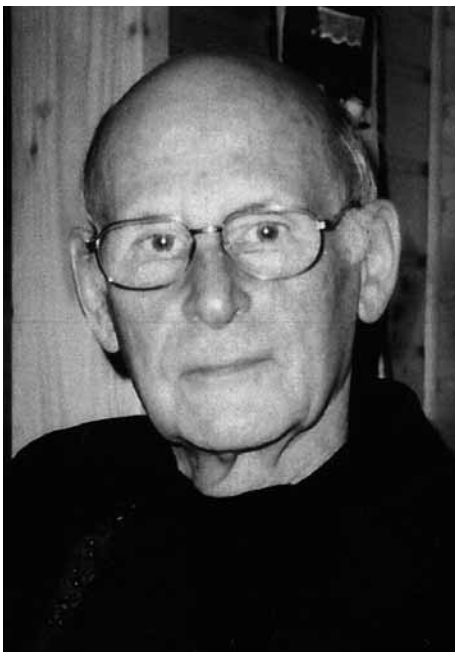
Ita Wegman

Als Emanuels gezondheid ook na een verhuizing naar Zeist in 1973 niet beter maar zelfs slechter wordt, vertrekt hij in 1975 met vrouw en kinderen naar Duitsland, werkt in een tuinderij en hervat in 1977 in Reutlingen zijn werk als geestelijke. Daar zal hij, op een solide rotsachtige ondergrond en met hulp van de vormkracht van de Duitse taal veel van wat in aanleg al in zijn biografie aanwezig is met kracht oppakken.

Meer motieven uit de eerste tijd van zijn leven komen nu versterkt terug. Hij houdt zich actief bezig met de nalatenschap van

zijn vader en vertaalt een door hem in het Duits geschreven boek in het Nederlands. In 1979 schrijft hij voor een Duitse uitgeverij een biografie van zijn vader. Dan stelt hij in 1980 aan de beheerders van de nalatenschap van Ita Wegman voor een biografie te schrijven van deze 'grote onbekende'. Deze naaste medewerker en ook arts van Rudolf Steiner gedurende zijn laatste levensjaren, was een omstreden figuur geworden en als gevolg van diepgaande conflicten binnen de Antroposofische Vereniging al voor haar dood in 1943 vrijwel uit het officiële leven en de collectieve herinnering van deze vereniging verdwenen. Als zijn aanbod wordt aangenomen komt zij definitief zijn leven binnen, maar het zal twaalf jaar duren voordat hij de biografie kan afronden.

De voorbereidingen van het schrijven van Ita Wegmans biografie kosten Emanuel Zeylmans veel inspanning en tijd. Eerst moet

hij het materiaal verzamelen en ordenen en daarvoor bijvoorbeeld een honderdtal soms dikke notitieboekjes zien te dateren, stapels brieven en manuscripten doorlezen. Materiaal dat al tientallen jaren 'ergens op zolder' ligt krijgt hij toegespeeld. Uiteindelijk krijgt hij toegang tot het ene archief na het andere en toestemming, alles openbaar te maken wat hij voor deze biografie nodig heeft. In zijn priesterschap vindt hij de steun om op een goede manier om te gaan met wat hem bij zijn studies tegemoet komt. Het wordt voor hem een innerlijke ontwikkelingsweg en hij komt daarbij meer dan eens aan het einde van zijn krachten. Gelukkig heeft de leiding van de priesterschap begrip voor dit werk en geeft hem de vrije hand, zijn tijd naar behoefte in te delen.

De doorbraak komt in 1989 met hulp van een doortastend redacteur en hij vindt, na twaalf pogingen, de vorm en inhoud die hij innerlijk kan verantwoorden. Eind 1990 verschijnt het eerste deel, eind 1992 het tweede en derde deel van 'Wer war Ita Wegman'. Op deze manier wordt hij, lang na haar dood, de getuige die Ita Wegman nodig heeft. Dan is hij een paar jaar bezig in te gaan op de vloed van reacties die op de boeken volgen.

Sinds zijn emeritaat in 1991 is hij niet meer aan zijn gemeente gebonden en gaat tussentijdse slotte buiten op het land wonen. Na wat rustiger jaren begint hij in 1998 in zijn drieënzeventigste levensjaar opnieuw aan de biografie te werken, aan een vierde deel dat helemaal gewijd is aan de esoterische kant van de samenwerking van Rudolf Steiner en Ita Wegman. Dit boek, waaraan hij tot kort voor zijn dood heeft gewerkt, zal in 2009 postuum verschijnen.

Bij het graf van Emanuel Zeylmans in Eersrode staan op zaterdag 12 juli 2008 zijn vrouw, de kinderen uit zijn beide huwelijken, vrienden en collega's.

Kennismakingsinterview

Wakker worden voor elkaar – in gesprek met José Mosseveld

door Judith van der Bend (gemeente Amsterdam)

Ongeveer een jaar geleden werd José Mosseveld gewijd tot priester in de Christengemeenschap en uitgezonden naar de gemeente Rotterdam. Oud-redacteur Judith van der Bend zocht haar op voor het gebruikelijke kennismakingsinterview.

José wordt in 1960 geboren in Voorhout, in de Bollenstreek. Haar ouders hebben een kruidenierszaak aan huis. Meehelpen in huis en in de winkel is voor alle zes kinderen in het gezin een vanzelfsprekende zaak. 'Op 2 januari maakten we met z'n allen de inventaris op. We gaan "balansen", zeiden we dan', herinnert José zich. 'Op zaterdag ging ik graag met mijn vader mee om de boodschappen te bezorgen. Ik vond het leuk om hem te helpen met het sjouwen van dozen, maar de zwaarste moest ik laten staan. Ik wilde net zo sterk zijn als een jongen. Met mijn zusjes ging ik graag slootje springen en door de velden rennen.'

Maar ze heeft ook een andere kant: 'Als mijn vader de boodschappenboekjes bij de mensen ging ophalen, zat ik in de auto tot hij terugkwam. Die stilte in de auto, dat was voor mij een eerste ervaring van diepe vrede.' Ze leest ook graag en raakt geïnteresseerd in de kringloop van de natuur.

José is de derde in het gezin, het eerste meisje na twee jongens. Na haar worden nog drie zusjes geboren. Over haar plaats in het gezin zegt ze: 'Eigenlijk ben ik de tweede dochter. Mijn oudste zusje heeft maar een paar minuten geleefd. We hebben dezelfde doopnamen. Zij is in zekere zin heel bepalend geweest voor een groot deel van mijn levensloop. Dat lag niet aan mijn ouders; zij waren heel gelukkig met mijn komst. Ikzelf heb me veel bezig gehouden met de vraag wie ik eigenlijk was. Moest ik op haar lijken? Was ik anders geweest als zij was blijven leven? Dit alles heeft er toe geleid dat ik een lange weg moest gaan om mezelf te vinden.'

Na de lagere school gaat José naar de Havo in Lisse. Ze is actief in de schoolvereniging. Haar opvoeding omschrijft ze als traditioneel, maar niet ouderwets: 'De jongens moesten thuis net zo goed meehelpen als de meisjes. Om de zomervakantie bij elkaar te verdienen ging ik bollen pellen. Mijn eerste spijkerbroek, mijn boeken, allemaal van mijn eigen geld. Zo leerde ik wel om zuinig te zijn.'

Na haar eindexamen vertrekt José eerst voor een half jaar als *au pair* naar Duitsland. Daarna gaat ze aan de lerarenopleiding in Tilburg Frans en Duits studeren. 'Frans had mijn grote voorkeur, maar je moest destijds voor deze opleiding twee vakken kiezen. Achteraf is het goed geweest: zonder die

studie Duits had ik het op het seminarie heel wat moeilijker gehad!' Na haar examens wil ze in Frankrijk wonen en verder studeren; maar eerst verblijft ze driekwart jaar in een spiritueel centrum in de Dordogne. 'Ik ben van huis uit "goed katholiek" opgevoed: eerste communie gedaan, ik ging regelmatig naar de mis. Maar hier ging er een wereld voor me open: zo maakte ik kennis met het begrip reïncarnatie. Ontwikkeling hoeft dus niet in één leven afgerond te zijn. Dat vond ik een verademing.'

José gaat naar Bordeaux en studeert hier een jaar Frans aan de universiteit. Daarna komt ze terug naar Nederland en gaat in Amersfoort als lerares Frans aan de slag. 'Na een paar jaar ben ik volwassenen les gaan geven en daar heb ik veel plezier aan beleefd: mijn eigen lesmateriaal samenstellen en mijn leerlingen aanmoedigen een andere taal te durven spreken.'

Naast haar werk begint José aan een studie *Gestalttherapie** en lichaamsgerichte therapie. Na drie jaar – ze is dan 33 jaar – start ze een eigen praktijk; zo begeleidt ze onder meer vrouwengroepen, relatie- en weekendgroepen. Samen met haar man, die ze in Frankrijk heeft ontmoet, creëert ze een grote groepsruimte in hun eigen huis in het centrum van Amersfoort. Haar lespraktijk heeft ze inmiddels opgegeven. 'Ik wilde geen nieuw lesmateriaal meer maken voor een cursus Frans; ik wilde met mensen over hun leven praten.'

Al snel heeft ze een bloeiende praktijk, maar na zo'n zeven jaar mist ze toch iets. 'Ik wist dat er iets niet meer in orde was. Ik voelde

me nooit uitgerust. Goede vrienden van mij waren met de Christengemeenschap verbonden en ik was met hen wel eens, in Rotterdam, naar de mensenwijdingsdienst gegaan. In het begin had ik er grote moeite mee; het deed me allemaal aan mijn katholieke achtergrond denken, terwijl ik me daarvan inmiddels had losgemaakt. Mijn vrienden raadden mij aan – dat was in 2002 – elke week naar de dienst te gaan. Ik dacht aan mijn weerstand, maar tegelijkertijd wist ik: "er liggen schatten onder die weerstand begraven". Daarom ben ik er toch mee begonnen. Elke zondag gingen we in Driebergen naar de dienst. Dat maakte veel emoties bij me los. Die preek, die was voor mij, die ging over mij. In een gesprek met mijn vrienden hierover kwamen zij met de vraag of het seminarie niet iets voor mij zou zijn. Ik zag daar niet veel in... en als het waar was, dan moest er nog zo veel gebeuren.'

Vanaf die tijd leeft José met die vraag, maar dat wordt nog niet direct naar buiten zichtbaar. Zij en haar man ontvangen een jaar later de huwelijkswijding. Dan begint haar praktijk te veranderen: er komen geen nieuwe mensen meer bij. José besluit een grote slotmanifestatie te houden, een festivalweek met workshops. Dat wordt een groot succes. Even denkt ze aan een doorstart, maar dat blijkt financieel niet haalbaar. Ze bouwt haar praktijk af en ze verhuizen naar Rosmalen, bij Den Bosch, waar haar man al enkele jaren werkt.

'Dat jaar heb ik als een sterven beleefd. Ik kwam in een uitgewoond huis; ik had mijn praktijk niet meer. Vrienden had ik daar ook niet. Ik kende alleen de burens.' Bij wijze van bezinning gaat José een jaar lang aan de slag met het opknappen van huis en tuin. 'Ik sliep slecht, hoestte veel; het ontbrak me aan vertrouwen om beter te worden.' Vanuit Rosmalen blijft ze actief in Driebergen de diensten bezoeken. De vraag naar het priesterschap laat haar niet los en ze spreekt erover met Maarten Udo de Haes en later met Myriam Driesens en Harry

Buisman. 'Mensen om mij heen geloofden erin, maar zelf vond ik dat ik niets te bieden had. Ik was al met sollicitaties bezig, toen ik naar de oriëntatieweek in Hamburg ging. Binnen vier weken kon ik aan het seminarie beginnen. Er kwam ook meteen een kamer beschikbaar.'

Met schroom gaat José op 1 april 2005 naar het seminarie in Hamburg, maar ze voelt zich er al snel helemaal op haar plek. Op 15 februari 2008 wordt ze gewijd en nota bene naar Rotterdam uitgezonden, de stad waar ze haar eerste mensenwijdingsdienst had meegemaakt. Ze is er snel ingeburgerd. 'Als er iets moet worden gedaan, dan gebeurt dat ook direct', zegt ze over haar gemeente. 'De mensen zijn praktisch ingesteld, maar tegelijk zie je hier een intense vroomheid; en ook de bereidheid moeilijke dingen met elkaar te dragen.'

Voor de toekomst heeft José wel een wensenlijstje. 'Ik zou graag met jongeren aan de slag willen; zoals bijvoorbeeld in workshops

aan thema's werken die bij hun religieuze belevingswereld aansluiten; eindigend met een cultische afsluiting.' Het is niet toevallig dat ze deze zomer op Berka als geestelijke in de jeugdkampstaf aanwezig is.

Wat ook haar hart heeft: 'een sociaal knooppunt vormen. Er is veel verborgen leed en eenzaamheid, waar we nog meer voor wakker kunnen worden. Niet alleen wakker worden voor elkaar, maar ook helen aan elkaar.'

Evenals collega en seminariegenoot Bart Hessen ziet ze de Christengemeenschap graag meer zichtbaar worden. Ter illustratie vertelt ze een anekdote: 'Een groep seminaristen was op weg naar een van onze kerken in Engeland, maar ze konden het gebouw niet vinden. Uiteindelijk kwamen ze bij een kerk met een bordje in de tuin, waarop stond "Church is open". Dat zal 'm wel niet zijn, zeiden ze tegen elkaar. Maar het bleek toch de kerk van de Christengemeenschap te zijn!'

*) De *Gestalttherapie* is een psychotherapeutische stroming, ontstaan in de jaren veertig van de vorige eeuw. Zij wil een alternatief bieden voor andere grote stromingen zoals gedragstherapie en psychoanalyse. De *Gestalttherapie* houdt zich liever met het 'hoe' dan met het 'wat' of 'waarom' bezig: hoe maakt iemand contact of hoe vermijdt hij dat? Op een fenomenologische manier waarnemen (zoals Goethe) en in bewustzijn brengen; projecties terugnemen en zelf verantwoording nemen zijn belangrijke thema's in het therapeutische werk.

Boeken

Wat vraagt ons staan in de wereld van ons?

Als een feniks uit de as – Herstellen en voorkomen van burn-out, een oefenboek
Annejet Rümke, Christofoor 2009

door Louise Vettenburg
 (gemeente Eindhoven)

Dit boek bevat een lijvige studie van het fenomeen burn-out, een eigentijds ziektebeeld dat enerzijds samenhangt met onze levensstijl en werkcultuur, maar ook met individuele karaktereigenschappen en ge-

woonten, zoals de auteur in haar voorwoord aangeeft.

Hoe het is: opgebrand zijn, niet meer kunnen functioneren als tot nu toe, wordt in de eerste twee delen uitvoerig en levendig beschreven. We zien hoe ons fysieke lichaam uitgeput geraakt is door toenemende werkdruk en stress, maar ook hoe de levenskrachten, die voor herstel zouden kunnen zorgen, gaan falen. In onze ziel gaat zich verwarring afspelen: welke subpersoonlijkheden in ons hebben de overhand gekregen? Zijn wij dat nog wel? Zijn we niet in onleefbare eenzijdigheden vervallen? En uiteindelijk ontmoeten we de vraag of we nog wel verbonden zijn met de innerlijke stuurman in ons, die onze koers in het leven uitstippelt.

Deze benadering vanuit de vier niveaus van ons menszijn illustreert de auteur regelmatig met korte stukjes biografie van cliënten; zij zijn daarmee lotgenoten die we door het boek heen blijven volgen en die voor ons de mogelijkheden tot herkenning nog uitbreiden.

Deze vierledigheid wordt ook gehanteerd in het beschrijven van het herstelproces. Pas wanneer het lichaam en de levensenergie voldoende hersteld zijn, kan in de ziel een nieuwe balans gezocht gaan worden. Uiteindelijk kan het 'ik' zich weer verbinden met wie we in wezen zijn, om daarmee authentieker in het leven te kunnen gaan staan.

Op warm-geel gekleurd papier is achterin het oefenboek opgenomen: tal van oefeningen en suggesties tot onderzoek en oefeningen om actief vorm en inhoud te geven aan het herstel. Op een bijgevoegde cd met een zestal visualisaties trof ik tot mijn vreugde ook een meditatie aan de hand van een spreuk van Rudolf Steiner.

Er is in dit boek veel te vinden om de weg naar 'het beter worden' te gaan: een rijkdom die soms verwarrend veel gaat worden en in de eigen valkuil terecht dreigt te komen. Het vraagt, zeker in een burn-out situatie, een juist dan niet beschikbare concentratie!

Het boek is in de aanspreekvorm 'je' geschreven, waarmee de betrokkenheid van de auteur voelbaar aanwezig is. Toch zou ik ieder die in de benardheid van een burnout-proces terechtgekomen is, vooral een liefdevol maatje (of hulpverlener) toewensen, die jou nabij wil zijn en de wijsheid heeft datgene van het boek aan te reiken, dat op dat moment bij je past en in een verteerbare hoeveelheid.

Al met al een lange, maar niet onbegaanbare weg: het weer verrijzen uit de as zoals feniks. Het is bemoedigend om vanuit een vertrouwd mensbeeld dit crisismoment in het leven beschreven te zien. Daardoor wordt ook duidelijk, dat het er niet om gaat om weer zo snel mogelijk terug te kunnen naar de plaats waar de uitputting zich door jaren heen ontwikkelde. In het aandachtig en met geduld leren luisteren naar wat ons lijf en ons hart te zeggen hebben, ligt de kans om dichterbij onze intenties te komen en te ontdekken wie we zijn en willen worden.

Kunnen we blijven vertrouwen in de vlam in ons, dan zal er een moment komen waarop uit de verbrande takken de opstanding mag gebeuren. Of dit vanuit het nest gebeurt of dat de vogel gewekt wordt vanuit een andere werkelijkheid, blijft een vraag die me na het lezen nog lang bezighoudt.

Een echte, door het hart gevoede verbinding

Het dilemma van de morele opvoeding

Christie Amons-Lievegoed, Thea Giesen-Huijg, Edmond Schoorel, Lilian Schrijvers en Rigobert van Zijl. Christofoor, 2008

door Nelle Amons-Smink
(gemeente Driebergen)

Het boek *Het dilemma van de morele opvoeding* is geschreven met op de achtergrond verschijnselen waar we ons allemaal enorme zorgen over maken, zelfs tot op regeringsniveau. Want wie begrijpt nog hoe het komt dat zelfs jonge kinderen als onhandelbaar worden geëtiketteerd en in de jeugdgevangenis terechtkomen, waar ze niet thuishoren? Of dat tien- tot twaalfjarigen tot criminaliteit en geweld vervallen? In de krant staat dan: 'Het komt doordat de hulpverleners langs elkaar heen werken'. Oplossingen als heropvoeding van ontspoorde jongeren, opvoedingsondersteuning van radeloze ouders, regelgeving die de scholen inschakelt bij de opvoeding, het verbeteren van de kinderopvang e.d. blijken niet te werken. Zijn de mens, het kind, de totale opvoedingssituatie én het algemene levensgevoel in de loop van de tijd zo veranderd dat er een nieuwe visie op mens en opvoeding nodig is?

De auteurs hebben de overtuiging dat morele opvoeding het belangrijkste is van alles wat onder opvoeding verstaan wordt. Maar morele opvoeding is geen apart vak; levenshouding en levensvisie van ieder die met de opvoeding van doen heeft én het gehele maatschappelijke gebeuren zijn erbij betrokken. Iedere opvoeder bevindt zich bovendien in het spanningsveld tussen aan de ene kant het kind vrij laten in zijn ontwikkeling en aan de andere kant het kind in moreel opzicht duidelijk sturing geven. Daarom is de vraag 'Wie moet er wát aan doen?' een complexe vraag.

Het 'wie?' richt zich tot ouders, leerkrachten en therapeuten. Een antwoord op 'wat?' kan hen misschien helpen juist te handelen. De verschillende auteurs geven in deel 1 ieder een eigen bijdrage, voortkomend uit de praktijk van hun werk. In deel 2 komen de fundamentele menskundige gezichtspunten aan de orde, waar de auteurs (leden van de Medisch-pedagogische Onderzoeksgroep) in hun werk vanuit gaan.

Het hoofdstuk 'Beeld en scherm' springt eruit, omdat het zich rechtstreeks tot de ouder/opvoeder richt. Edmond Schoorel stelt heel duidelijk hoe de beeldschermmedia een scherm tussen kijker en realiteit plaatsen, waar in de kijker zelf een beeld zou moeten ontstaan. Beelden en schermen en daarmee in verband verleiding en bedrog, afstomping en geweld, overgewicht en concentratiestoornissen komen allemaal aan de orde. Hij laat de invloeden van de moderne media op de ontwikkeling van kinderen en volwassenen zien, maar geeft ook aan, dat het beeldscherm in deze tijd past, zijn eigen waarde heeft, maar gehanteerd moet worden. En dat de opvoeder dat aan het kind moet leren.

Hij noemt vele negatieve gevolgen, heel concreet, maar geeft gelukkig ook aan hoe de schade beperkt kan worden: door muziek en zingen, door verveeltijd en nietsdoen,

door de natuur, door spelletjes, beweging, gemeenschappelijke ervaringen en door het doen van dingen voor anderen. Met name pleit hij voor het beoefenen van kunst in enigerlei vorm en voor een kunstzinnige manier van opvoeden, die het kind vrijheid laat, maar zijn creativiteit stimuleert, zonder het in de valkuil van de verleiding te laten vallen. Kortom: hij pleit voor een ouder, die met open oog en hart de ontwikkelingen van de tijd waarneemt, beoordeelt en ernaar handelt.

Hij geeft een eenvoudige richtlijn in de omgang met deze kant van de cultuur die, als hij wordt overgewaardeerd, de menselijke waardigheid ondermijnt: je er zo ver mee verbinden, als je in staat bent je er boven te verheffen. Er voor zorgen dat de apparatuur jou en je kinderen niet tot onderdeel van zijn systeem maakt. Kortom: als ouder moet je weten wat je wilt in de omgang van je kinderen én jezelf met de beeldschermcultuur en waarom. De echte bescherming tegen de bedreigende natuur daarvan is een echte, door het hart gevoede verbinding met de échte wereld en de scheppende geestelijke natuur die daarin verborgen is.

Jammer genoeg komt de religieuze opvoeding, die toch bij uitstek een rol kan spelen in de morele opvoeding, niet expliciet aan de orde in het boek. Ik vind dit een gemiste kans. Is niet – zo waag ik te vragen – het ontbreken van enige religieuze opvoeding in veel gezinnen er mede debet aan, dat de morele opvoeding van kinderen tekortschiet?

Het dilemma van de morele opvoeding is een waardevol boek, het kan je inzichten verrijken. Het werd me wel duidelijk, dat de vraag die Edmond Schoorel in hoofdstuk 4 stelt: 'hoe bewerkstelligen we een omslag?' veel van eenieder die het lot van het kind (dat ons aller toekomst is) ter harte gaat, zal vragen.